

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ
АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

БЮЛЕТЕНЬ КОМІТЕТУ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ

(інформаційний дайджест у сфері сімейного права)
за I квартал 2023 року
Випуск 12

КОМІТЕТ З СІМЕЙНОГО ПРАВА НААУ
2023

Зміст

2	I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА.....	<u>3</u>
	1.1. Закони та інші нормативно-правові акти.....	<u>3</u>
	1.2. Законопроекти.....	<u>3</u>
	II. СУДОВА ПРАКТИКА.....	<u>5</u>
	2.1. Практика Верховного Суду.....	<u>5</u>
	2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя.....	<u>5</u>
	2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів.....	<u>10</u>
	2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини	<u>13</u>
	2.1.4. Справи, пов'язані з міжнародним викраденням дітей.....	<u>16</u>
	2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав.....	<u>19</u>
	2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів	<u>25</u>
	2.2. Практика Європейського суду з прав людини.....	<u>32</u>
	III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ.....	<u>35</u>
	3.1. Дисертації.....	<u>35</u>
	3.2. Публікації, які не відносяться до розряду наукових.....	<u>35</u>

Відповідальний редактор Бюлетеня:
Бабенко Ю. С.

Редактори:
Бузанов Д. В., Вікенфельд О. В., Водоп'ян Т. В.,
Гриценко Л. О., Попіка І. А., Тута І. В., Осадча А. В.

Контакти: 04070, м. Київ, вулиця Борисоглібська,
3, 5-й поверх

Комітет з сімейного права НААУ

Голова Комітету Гаро Г. О.

Електронна пошта: g.garo@unba.org.ua

I. НОВЕЛИ ЗАКОНОДАВСТВА

1.1. Закони та інші нормативно-правові акти

Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо захисту прав та законних інтересів дитини у разі затримання або тримання під вартою її батьків або інших законних представників»

12.01.2023 – прийняття;

05.02.2023 – набрання чинності.

Мета

Закон спрямований на всебічне врахування та неуклінне дотримання прав та інтересів дитини, яка перебуває на утриманні особи, щодо якої уже застосовується запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Повний текст Закону за посиланням

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2858-20#Text>

Постанова Кабінету Міністрів України від 6 січня 2023 р. №11 «Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми»

Повний текст постанови за посиланням

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2023-%D0%BF#Text>

1.2. Законопроекти

Проект Закону про внесення змін до статті 18 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо запровадження обов'язкової спеціалізації суддів із розгляду справ, що виникають із сімейних правовідносин і стосуються захисту прав та законних інтересів дітей, у місцевих загальних судах та апеляційних судах

Номер, дата реєстрації: 8416 від 03.02.2023.

З пояснювальної записки:

Законопроект спрямований на ефективний розгляд справ, що стосуються захисту прав та законних інтересів дітей у сімейних спорах шляхом запровадження обов'язкової спеціалізації суддів.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41280>

Проект Закону про внесення змін до Сімейного кодексу України щодо зміни терміну розгляду заяв про розірвання шлюбу

Номер, дата реєстрації: 9043 від 21.02.2023.

З пояснювальної записки

Метою законопроекту є зміна термінів розгляду заяв про розірвання шлюбу з метою надати більше часу для обдумання та примирення подружжя.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41414>

Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері соціальних відпусток

Номер, дата реєстрації: 9018 від 15.02.2023.

З пояснювальної записки

Законопроект забезпечує індивідуальне право кожного з батьків дитини безперешкодно отримувати соціальні відпустки. Чи використувати таку відпустку одночасно або іншим чином, батьки визначатимуть на свій розсуд. Крім того, зрівняння прав батьків і матерів на відпустки у законодавстві України дозволить значно наблизитися до принципів гендерної рівності та соціальної справедливості.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41367>

Проект Закону про внесення змін до деяких законів України щодо надання статусу дитини війни та пільг дітям, які проживали в районах проведення воєнних (бойових) дій у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації або на лінії розмежування

Номер, дата реєстрації: 9042 від 21.02.2023.

3 пояснювальної записки

Законопроект спрямований на надання пільг дітям, які проживали (проживають) в районах проведення воєнних (бойових) дій у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації або на лінії розмежування та не досягли повноліття.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41389>.

Проект Закону про основи соціальної захищеності дітей, які постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України

Номер, дата реєстрації: 9042-1 від 08.03.2023.

3 пояснювальної записки

Цей законопроект є альтернативним до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання статусу дитини війни та пільг дітям, які проживали в районах проведення воєнних (бойових) дій у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації або на лінії розмежування» №9042 від 21.02.2023. Основною метою альтернативного законопроекту є визначення інструментів соціальної підтримки дітей, які постраждали внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, залежно від шкоди, завданої дитині такою агресією.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41517>.

Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про охорону дитинства» щодо посилення соціальних гарантій сімей з дітьми

Номер, дата реєстрації: 9097 від 13.03.2023.

3 пояснювальної записки

Метою законопроекту є забезпечення гарантій конституційних прав багатодітних сімей і посилення рівня їх соціального захисту.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41518>.

Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» щодо врегулювання деяких питань здійснення державного забезпечення дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування при закінченні навчальних закладів

Номер, дата реєстрації: 9100 від 13.03.2023.

3 пояснювальної записки

Метою законопроекту є врегулювання на законодавчому рівні деяких питань забезпечення дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, при закінченні навчальних закладів одноразовою грошовою допомогою.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41520>.

Проект Закону про інститут реєстрованих партнерств

Номер, дата реєстрації: 9103 від 13.03.2023.

3 пояснювальної записки:

Основною метою законопроекту є закріплення у законодавстві нового інституту реєстрованих партнерств. Для цього перед законопроектом було поставлено декілька цілей, зокрема визначити правові та організаційні засади реєстрованих партнерств, правовий статус, особисті немайнові та майнові права й обов'язки реєстрованих партнерів, порядок і наслідки державної реєстрації та припинення реєстрованого партнерства.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41497>.

Проект Закону про внесення зміни до частини першої статті 7 Сімейного кодексу України щодо удосконалення законодавчої процедури

Номер, дата реєстрації: 9155 від 28.03.2023.

3 пояснювальної записки

Проект розроблено з метою удосконалення процедури внесення змін до Сімейного кодексу України, спрямованої на унеможливлення внесення змін до Сімейного кодексу України шляхом подання законопроектів, якими передбачено внесення змін, крім Сімейного кодексу України, також до інших законодавчих актів.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41660>.

Проект Закону про внесення змін до Закону України "Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю" щодо посилення соціального захисту осіб, які здійснюють догляд дитини з інвалідністю

Номер, дата реєстрації: 9160 від 30.03.2023.

3 пояснювальної записки

Метою прийняття цього законопроекту є посилення соціальної підтримки з боку держави дітей з інвалідністю шляхом підвищення розміру надбавки на догляд.

Посилання для ознайомлення із законопроектом:

<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41647>.

II. СУДОВА ПРАКТИКА

2.1. Практика Верховного Суду

2.1.1. Справи щодо поділу майна подружжя

Постанова Верховного Суду від 11.01.2023 у справі №727/12392/19

Оцінюючи положення частини п'ятої статті 71 СК України (присудження одному з подружжя грошової компенсації), слід врахувати, що ця норма не вимагає обов'язкового внесення на депозитний рахунок грошової компенсації у справах за спорами, у яких про припинення своєї частки у спільному майні й отримання компенсації на свою користь заявляє позивач.

Правовим результатом вирішення спору про поділ гаража як об'єкта права спільної сумісної власності, відчуженого позивачем без згоди відповідача, є врахування його вартості при поділі майна подружжя.

1. Обставини справи

Позивач подав позовну заяву до відповідача, третя особа – КП «Міський торговельний комплекс «Калинівський ринок» (далі – третя особа, комунальне підприємство) про визначення частки у спільному майні подружжя.

На обґрунтування позову зазначав, що за час шлюбу подружжям виготовлено та встановлено на території комунального підприємства нестационарний павільйон, який не є об'єктом нерухомого майна. Згідно зі звітом про оцінку майна вартість ½ ідеальної частки павільйону становить 639 818 гривень.

Посилаючись на статті 57, 60, 61 СК України, вважав, що право власності на частину вартості павільйону, зведеного за спільні кошти подружжя, є об'єктом права спільної сумісної власності позивача та відповідача.

З урахуванням наведеного позивач просив суд визнати за ним право власності на ½ ідеальної частки частини вартості павільйону, що становить 639 818 гривень.

Зі свого боку відповідач звернулася до суду із зустрічним позовом про поділ майна подружжя, у якому вказала, що за час шлюбу сторони придбали гараж, вартістю 118 855 гривень.

Враховуючи зазначене, відповідач просила суд визнати об'єктом права спільної сумісної власності сторін гараж із визначенням часток по ½ кожному з подружжя та стягнути з позивача на її користь 59 427 гривень грошової компенсації ½ частини вартості вказаного гаража.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції первісний позов позивача задоволено, а саме визнано за ним право власності на ½ ідеальної частки частини вартості павільйону, що становить 639 818 гривень.

Зустрічний позов відповідача задоволено, зокрема, визнано об'єктом спільної власності подружжя гараж із визначенням часток по ½ кожному з подружжя та стягнуто з позивача на користь відповідача грошову компенсацію ½ частини вартості вказаного гаража у розмірі 59 427 гривень.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності, й вони мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. У спірних правовідносинах презумпцію спільності майна подружжя не спростовано.

Постановою апеляційного суду скасовано рішення суду першої інстанції в частині визнання за позивачем права власності на ½ ідеальної частки вартості павільйону. Винесено в цій частині нове рішення, яким у задоволенні первісного позову відмовлено. Окрім того, виключено абзац п'ятий резолютивної частини рішення суду першої інстанції про визнання об'єктом спільної власності подружжя гаража із визначенням часток по ½ частки кожному із подружжя.

Суд апеляційної інстанції вказав, що вартість павільйону, що становить 639 818,17 грн, не є об'єктом цивільних прав. Позивач, звернувшись до суду першої інстанції із позовом у цій справі, заявив вимогу про визнання права власності на ½ ідеальної частки вартості павільйону. Проте позивач не подавав до суду позов про визнання права власності на ½ ідеальної частини павільйону.

У зв'язку із вказаним апеляційний суд вказав, що захист порушеного, на думку позивача, права шляхом визнання права власності на ½ ідеальної частини вартості павільйону законом не передбачено, він не сприятиме реальному відновленню порушених прав позивача.

Окрім того, встановивши, що спірний гараж був відчужений позивачем без згоди відповідача, яка не оспорювала відповідний договір купівлі-продажу, а просила врахувати його вартість при поділі спільного майна подружжя, апеляційний суд вказав про помилковість висновку суду першої інстанції про визнання спірного гаража об'єктом спільної сумісної власності подружжя. Право відповідача на об'єкт права спільної сумісної власності підлягає захисту шляхом врахування вартості ½ частини відчуженого без її згоди майна при поділі майна. При цьому вказівка у резолютивній частині рішення суду першої інстанції про те, що спірний об'єкт (гараж) визнається судом об'єктом спільної сумісної власності створює ситуацію правової невизначеності, оскільки остаточним правовим результатом вирішення спору щодо його поділу як об'єкта права спільної сумісної власності, відчуженого без згоди відповідача, є врахування його вартості при поділі майна подружжя.

3. Позиція Верховного суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з тим, що суд апеляційної інстанції обґрунтовано змінив рішення суду першої інстанції у частині виключення абзацу п'ятого резолютивної частини рішення про визнання об'єктом спільної власності подружжя гаража із визначенням часток по ½ частки кожному з подружжя.

Тлумачення статті 61 СК України свідчить, що спільною сумісною власністю подружжя, що підлягає поділу, можуть бути будь-які види майна, за винятком тих, які згідно із законом не можуть їм належати (виключені з цивільного обороту), незалежно від того, на ім'я кого з подружжя вони були набуті.

Частиною першою статті 70 СК України встановлено, що у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором. Аналогічні положення містяться у частині другій статті 372 ЦК України.

Верховний Суд у постанові від 21.04.2021 у справі №214/3609/18 вказав, що, вирішуючи спори між подружжям про майно, необхідно встановлювати обсяг спільного нажитого майна, наявного на час припинення спільного ведення господарства, з'ясувати джерело і час придбання зазначеного майна.

Відповідно до положень статті 71 СК України майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, ділиться між ними в натурі. Якщо дружина та чоловік не домовилися про порядок поділу майна, спір може бути вирішений судом. При цьому суд бере до уваги інтереси дружини, чоловіка, дітей та інші обставини, що мають істотне значення. Неподільні речі присуджуються одному з подружжя, якщо інше не визначено домовленістю між ними. Присудження одному з подружжя грошової компенсації замість його частки у праві спільної сумісної власності на майно, зокрема на житловий будинок, квартиру, земельну ділянку, допускається лише за його згодою, крім випадків, передбачених ЦК України.

Аналіз змісту положень статті 71 СК України дає підстави для висновку, що частини четверта, п'ята цієї статті виступають як єдиний правовий механізм захисту інтересів того з подружжя, який погоджується на компенсацію належної йому частки у спільному майні за рахунок іншого з подружжя, з припиненням надалі права власності на цю частку.

Разом з тим, оцінюючи положення частини п'ятої статті 71 СК України як такі, що застосовуються до правовідносин, які виникають при зверненні одного з подружжя до іншого з вимогами про припинення його права на частку у спільному майні, слід враховувати, що ця норма не вимагає обов'язкового внесення на депозитний рахунок грошової компенсації у справах за спорами, в яких про припинення своєї частки у спільному майні й отримання компенсації на свою користь заявляє позивач.

Вказане узгоджується з висновками, викладеними Великою Палатою Верховного Суду у постанові від 08.02.2022 у справі №209/3085/20 (провадження №14-182цс21).

Враховуючи зазначене, Верховний Суд дійшов висновку про те, що, встановивши всі фактичні обставини справи, предмет і підстави зустрічного позову відповідача, апеляційний суд правильно вказав, що відповідач не оспорує правочин з відчуження гаража, а просить врахувати його вартість при поділі спільного майна подружжя.

Таким чином, Верховний Суд погодився із судом апеляційної інстанції про помилковість висновків суду першої інстанції щодо визнання спірного гаража об'єктом спільної сумісної власності. Апеляційний суд цілком правильно вказав, що правовим результатом вирішення спору про поділ гаража як об'єкта права спільної сумісної власності, відчуженого позивачем без згоди відповідача, є врахування його вартості при поділі майна подружжя, а тому обґрунтовано змінив рішення суду першої інстанції, виключивши з його резолютивної частини посилання на визнання спірного гаража об'єктом спільної сумісної власності подружжя.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108414682>.

Постанова Верховного Суду від 20.01.2023 у справі №337/4714/20

При вирішенні питання про правовий режим майна подружжя з'ясуванню підлягають як підстави й час набуття такого майна, так і обставини, що свідчать про окреме проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин до розірвання шлюбу.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до відповідача з позовом про поділ майна подружжя та стягнення грошових коштів.

Позовна заява мотивована тим, що між сторонами був укладений шлюб, який надалі був розірваний рішенням суду.

Під час перебування у шлюбі подружжям придбано майно, а саме 25 відеокарт вартістю 70 000 гривень, два маленьких блоки живлення вартістю 2 600 гривень, два великих блоки живлення вартістю 6 000 гривень, чотири материнські плати вартістю 6 000 гривень, а всього на суму 84 600 гривень. Крім того, сторони набули 1 біткоїн, який був проданий відповідачем і за рахунок якого останній придбав квартиру.

Враховуючи вказане, позивач просила суд визнати об'єктом права спільної сумісної власності подружжя квартиру та визнати за нею право власності на ½ частини цієї квартири. Також позивач просила поділити спільне майно подружжя, залишивши у власності відповідача 25 відеокарт GTX 1060 3 GB на суму 70 000 гривень, два маленьких блоки живлення вартістю 2 600 гривень, два великих блоки живлення вартістю 6 000 гривень, чотири материнських плати вартістю 6 000 гривень, а всього майна на суму 84 600 гривень, і стягнути з відповідача на її користь ½ частини вартості вказаного майна в сумі 42 300 гривень.

Зі свого боку відповідач звернувся до суду із зустрічним позовом про поділ майна подружжя. Позовна заява мотивована тим, що за час шлюбу відповідач придбав комп'ютер, вартістю 14 570 гривень, комплектуючі для ремонту комп'ютерної техніки, що були у вжитку, 12 відеокарт вартістю 7 200 гривень, блок живлення серверний вартістю 590 гривень, блок живлення вартістю 1 500 гривень, материнську плату вартістю 250 гривень, комп'ютерний стіл вартістю 500 гривень, стілець вартістю 1000 гривень, а всього на суму 25 610 гривень.

У лютому 2020 року сторони припинили шлюбні відносини, домовившись, що він поверне позивачу комп'ютерні комплектуючі, про що написав відповідну розписку. Відповідач заперечував факт набуття подружжям 1 біткоїну.

Посилаючись на викладене, відповідач просив суд поділити майно, що є об'єктом спільної сумісної власності подружжя, та виділити у його власність комп'ютерний стіл, блок живлення серверний, блок живлення HP, материнську плату, 12 відеокарт GTX 1060 3 GB; позивачу виділити комп'ютер у зборі та комп'ютерний стіл; стягнути з позивача на користь відповідача грошову компенсацію різниці вартості спільного майна подружжя.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Суд першої інстанції виніс рішення, яким вирішив первісний позов позивача та зустрічний позов відповідача задовольнити частково. Зокрема, вирішено: 1) визнати за відповідачем право власності та виділити йому майно, загальною вартістю 62 350 гривень, а саме: блок живлення HP вартістю 550 гривень; блок живлення HP вартістю 1 800 гривень; 12 відеокарт GTX 1060 3 GB вартістю 60 000 гривень; 2) визнати за позивачем право власності та виділити їй майно загальною вартістю 5 670 гривень, а саме: комп'ютер вартістю 4 670 гривень та стілець вартістю 1 000 гривень; 3) стягнути з відповідача на користь позивача грошову компенсацію вартості частки у спільному майні у сумі 28 590 гривень. В іншій частині у задоволенні позовних вимог відмовлено.

Рішення суду першої інстанції було залишене без змін постановою апеляційного суду.

Суд першої інстанції, вирішуючи спір у частині поділу рухомого майна подружжя, виходив з того, що його загальна вартість становить 68 020 гривень і майно підлягає поділу між подружжям зі стягненням компенсації вартості частки у спільному майні для забезпечення принципу рівності часток подружжя.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог позивача про поділ квартири, суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, виходив з того, що спірна квартира була придбана відповідачем за кошти, які він отримав за договором пожертви після припинення шлюбних відносин і розірвання шлюбу між сторонами. Належних доказів, які б свідчили про те, що під час шлюбу подружжям був набутий 1 біткоїн, від продажу якого відповідач отримав кошти, за які придбав спірну квартиру, позивач суду не надала. У зв'язку із вказаним спірна квартира не є об'єктом права спільної власності подружжя і поділу між сторонами не підлягає.

Позивач вирішила оскаржити в касаційному порядку судові рішення першої та апеляційної інстанцій у частині відмови в задоволенні її позовних вимог про визнання квартири об'єктом спільної сумісної власності, а також її рівного поділу між сторонами.

3. Позиція Верховного суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку про відсутність підстав для скасування оскаржуваних судових рішень, оскільки суди правильно застосували норми матеріального права та не порушили норми процесуального права.

Конструкція статті 60 СК України свідчить про презумпцію спільності права власності подружжя на майно, яке набуте ними в період шлюбу. Зазначена презумпція може бути спростована одним із подружжя у судовому порядку у разі оспорювання ним поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Правові підстави визнання майна особистою приватною власністю дружини чи чоловіка закріплені в статті 57 СК України, у пунктах 1-3 частини першої якої визначено, що особистою приватною власністю дружини, чоловіка є: майно, набуте нею, ним до шлюбу; майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але на підставі договору дарування або в порядку спадкування; майно, набуте нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Суд може визнати особистою приватною власністю дружини, чоловіка майно, набуте нею, ним за час їхнього окремого проживання у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин (частина шоста статті 57 СК України).

За положеннями зазначених норм при вирішенні питання про правовий режим майна подружжя з'ясуванню підлягають як підстави й час набуття такого майна, так і обставини, що свідчать про окреме проживання подружжя у зв'язку з фактичним припиненням шлюбних відносин до розірвання шлюбу.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, встановивши, що спірна квартира була придбана відповідачем за договором купівлі-продажу за кошти, які він отримав за договором пожертви після припинення шлюбних відносин та розірвання шлюбу, дійшов правильного висновку про відсутність підстав для поділу квартири між колишнім подружжям.

При цьому суди дійшли вмотивованого висновку про те, що самі собою розписка відповідача, у якій відсутні будь-які посилання на набуття подружжям криптовалюти, а також показання свідка, яка пояснила, що про наявність у подружжя криптовалюти їй стало відомо від інших осіб, не доводять факту набуття спірної квартири за рахунок коштів від продажу спільної криптовалюти.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://revestr.court.gov.ua/Review/108516082>.

Постанова Верховного Суду від 26.01.2023 у справі №442/5855/21

Поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу.

Верховний Суд не заперечує презумпції спільності права власності подружжя на майно, яке набуте ними в період шлюбу, а також права подружжя на поділ майна, що є об'єктом їхньої спільної сумісної власності, але звертає увагу, що реалізація цього права не може здійснюватися на шкоду іншим учасникам правовідносин за їх участю.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про поділ майна подружжя.

Позовна заява мотивована тим, що між сторонами був укладений шлюб. На підставі договору купівлі-продажу відповідачем набуто у власність житловий будинок. Відповідач заперечує право позивача на частку в будинку, незважаючи на те, що він придбаний за грошові кошти, які отримані позивачем від своїх батьків.

Посилаючись на викладене і на те, що на її утриманні перебуває троє неповнолітніх дітей, позивач просила суд визнати за нею в порядку поділу майна подружжя право власності на 3/4 частки житлового будинку.

Під час розгляду справи у суді першої інстанції відповідач позовні вимоги визнав у повному обсязі.

Зі свого боку третя особа звернувся до суду з клопотанням про залучення її до участі у справі, посилаючись на те, що на його користь рішенням суду стягнуто з відповідача заборгованість у розмірі 2 888 000 гривень. У зв'язку із вказаним третя особа зазначила, що рішення у справі про поділ майна сторін може вплинути на його права, оскільки в межах відкритого виконавчого провадження на спірний житловий будинок накладено арешт і за рахунок його реалізації може бути частково виконане зобов'язання відповідача.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позовна заява задоволена в повному обсязі, а саме визнано за позивачем право власності на 3/4 частки у житловому будинку.

Суд першої інстанції виходив з того, що спірний будинок набутий під час шлюбу сторін та є об'єктом спільної сумісної власності подружжя. На утриманні позивача перебуває троє неповнолітніх дітей, а відповідач ухиляється від їх утримання та матеріального забезпечення, що є підставою для відступу від засад рівності часток подружжя при поділі майна.

Постановою апеляційного суду було задоволено апеляційну скаргу третьої особи, скасовано рішення суду першої інстанції та винесено нове рішення суду, яким відмовлено в задоволенні позовної заяви про поділ майна подружжя.

Апеляційний суд, відмовляючи у задоволенні позову, виходив з того, що відповідач є боржником у виконавчому провадженні, на майно якого накладено арешт, а поділ майна подружжя у цій справі використовується позивачем і відповідачем для уникнення сплати боргу.

Позивач, не погоджуючись із постановою апеляційного суду, вирішила її оскаржити в касаційному порядку.

3. Позиція Верховного суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд дійшов висновку про те, що касаційна скарга позивача не підлягає задоволенню з огляду на таке.

Відповідно до частини третьої статті 61 СК України, якщо одним із подружжя укладено договір в інтересах сім'ї, то гроші, інше майно, у тому числі гонорар, виграш, які були одержані за цим договором, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Згідно з частиною другою статті 65 СК України при укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такий, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового.

Договір, укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї, створює обов'язки для другого з подружжя, якщо майно, одержане за договором, використане в інтересах сім'ї (частина четверта статті 65 СК України).

Частинами першою та другою статті 73 СК України передбачено, що за зобов'язаннями одного з подружжя стягнення може бути накладено лише на його особисте майно і на частку у праві спільної сумісної власності подружжя, яка виділена йому в натурі. Стягнення може бути накладено на майно, яке є спільною сумісною власністю подружжя, якщо судом встановлено, що договір був укладений одним із подружжя в інтересах сім'ї і те, що було одержане за договором, використано на її потреби.

Відповідно до частини четвертої статті 206 ЦПК України у разі визнання відповідачем позову суд за наявності для того законних підстав ухвалює рішення про задоволення позову. Якщо визнання відповідачем позову суперечить закону або порушує права, свободи чи інтереси інших осіб, суд постановляє ухвалу про відмову у прийнятті визнання відповідачем позову і продовжує судовий розгляд.

Згідно з частиною третьою статті 13 ЦК України не допускаються дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі, а також зловживання правом в інших формах.

Однією з основоположних засад цивільного законодавства є добросовісність (пункт 6 частини першої статті 3 ЦК України) і дії учасників цивільних правовідносин мають бути відповідними. Тобто відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення.

Верховний Суд у постанові від 11.11.2019 у справі №337/474/14-ц вказав, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу. Боржник, проти якого ухвалено судові рішення про стягнення боргу і накладено арешт на його майно, та його дружина, які здійснюють поділ майна, діють очевидно недобросовісно та зловживають правами стосовно кредитора, оскільки поділ майна порушує майнові інтереси позикодавця і направлений на недопущення стягнення заборгованості за договором позики за рахунок майна боржника. Тому правопорядок не може залишати поза реакцією такі дії, які хоч і не порушують конкретних імперативних норм, але є очевидно недобросовісними та зводяться до зловживання правом.

У цій справі встановлено, що на момент звернення позивача до суду з позовом про поділ майна подружжя було відкрите виконавче провадження з примусового виконання виконавчого листа про стягнення з відповідача на користь третьої особи коштів у сумі 2 898 930 гривень і на спірне майно державним виконавцем накладено арешт.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції, яким за позивачем визнано право власності на $\frac{3}{4}$ частки житлового будинку, апеляційний суд, врахувавши відсутність фактичного спору між подружжям про поділ майна, подання позову після відкриття виконавчого провадження та наявність невиконаного відповідачем рішення суду про стягнення боргу на користь третьої особи, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову з огляду на те, що поділ спільного майна подружжя не може використовуватися учасниками цивільного обороту для уникнення сплати боргу боржником або виконання судового рішення про стягнення боргу.

Верховний Суд не заперечує презумпції спільності права власності подружжя на майно, яке набуто ними в період шлюбу, а також права подружжя на поділ майна, що є об'єктом їх спільної сумісної власності, але звертає увагу, що реалізація цього права не може здійснюватися на шкоду іншим учасникам правовідносин за їх участю.

За відсутності передбачених частиною другою статті 73 СК України підстав для накладення стягнення на майно, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, механізм визначення частки майна боржника у майні, яким він володіє спільно з іншими особами, на стадії примусового виконання рішення суду передбачено, зокрема, статтею 443 ЦПК України та частиною шостою статті 48 ЗУ «Про виконавче провадження».

Зважаючи на викладене, Верховний Суд вказав на відсутність підстав для скасування оскарженої постанови, оскільки апеляційний суд з огляду на надані учасниками справи докази, ухвалив судові рішення із правильним застосуванням норм матеріального права та без порушення норм процесуального права, що відповідно до частини третьої статті 401 ЦПК України є підставою для залишення касаційної скарги без задоволення, а постанови апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108653848>.

Постанова Верховного Суду від 01.03.2023 у справі №347/2223/17

Належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна. Визначивши право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Тобто статус спільної сумісної власності визначається такими критеріями: час набуття майна; кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття).

1. Обставини справи

Позивач подав до суду позовну заяву про поділ спільного майна подружжя. На обґрунтування позову посилався на те, що під час шлюбу сторони придбали житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами. Домовленості щодо поділу спірного будинку між сторонами не досягнуто. Просив визнати житловий будинок з господарськими будівлями та спорудами спільним майном подружжя та визнати за ним право власності на $\frac{1}{2}$ частину вказаного будинку.

Зі свого боку відповідач звернулася до суду із зустрічним позовом про поділ майна подружжя. Зазначала, що хоча спірний житловий будинок було придбано під час шлюбу сторін, проте за кошти, які вона отримала від продажу спадкового майна, тому будинок є її особистою приватною власністю.

Також під час шлюбу сторони придбали транспортні засоби: автомобіль марки «Volkswagen Transporter», орієнтовною вартістю 180 000 гривень та автомобіль марки «Volkswagen Caddy», орієнтовною вартістю 234 000 гривень.

З урахуванням наведеного відповідач просила збільшити належну їй частку вказаного майна до $\frac{2}{3}$ частини вартості, що в грошовому еквіваленті становить 270 000 гривень та в рахунок поділу майна виділити їй автомобіль марки «Volkswagen Caddy», орієнтовною вартістю 234 000 гривень, стягнути з позивача на її користь різницю (компенсацію), що в грошовому еквіваленті становить 36 000 гривень, виділивши позивачу автомобіль марки «Volkswagen Transporter», орієнтовною вартістю 180 000 гривень.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції первісний позов позивача задоволено частково. Визнано за позивачем право власності на $\frac{1}{6}$ частини спірного будинку. Визнано за відповідачем право власності на $\frac{5}{6}$ частини спірного будинку. Також суд першої інстанції частково задовольнив зустрічний позов відповідача, а саме стягнув із позивача на користь відповідача 83 402 гривень у рахунок вартості $\frac{1}{2}$ частини транспортних засобів.

Суд першої інстанції дійшов висновку про те, що приблизно $\frac{2}{3}$ частини спірного будинку придбано відповідачем саме за кошти, отримані від продажу її будинку як спадщини, а тому ця частина спірного будинку є особистою власністю відповідача та поділу не підлягає. Відповідно спільною сумісною власністю сторін є $\frac{1}{3}$ частини цього будинку, тому відповідачу належить $\frac{5}{6}$ частини спірного будинку, а позивачу – $\frac{1}{6}$ частини.

При поділі спірних транспортних засобів суд першої інстанції виходив із того, що автомобілі придбані під час шлюбу сторін, один з яких відчужений позивачем під час шлюбу без згоди подружжя та не в інтересах сім'ї, а інший – після розірвання шлюбу, а тому, зважаючи на те, що відповідач не заперечила щодо сплати їй грошової компенсації за вказане майно, вважав за доцільне стягнути з позивача 83 402 гривні у рахунок вартості $\frac{1}{2}$ частини транспортних засобів.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції в частині зустрічного позову відповідача скасовано та ухвалено нове рішення в цій частині. Зустрічний позов відповідача задоволено частково. Стягнуто з позивача на користь відповідача 30 509 гривень у рахунок вартості ½ частини автомобіля марки «Volkswagen Transporter». У задоволенні інших вимог зустрічного позову відповідача відмовлено. В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції в частині зустрічного позову, суд апеляційної інстанції виходив із того, що суд помилково включив автомобіль марки «Volkswagen Caddy» до складу майна, яке підлягає поділу між сторонами, оскільки він був знятий з реєстрації в період перебування сторін у шлюбі, а матеріали справи не містять доказів того, що грошові кошти від продажу вказаного автомобіля не були використані в інтересах сім'ї.

Зі свого боку, оскільки автомобіль марки «Volkswagen Transporter» відчужений позивачем після розірвання шлюбу та без згоди відповідача, на користь останнього підлягає стягненню ½ частини вартості цього автомобіля.

Суд апеляційної інстанції, врахувавши недоведеність недобросовісної поведінки позивача та сплату ним аліментів на утримання дітей, не знайшов достатніх підстав для відступу від рівності часток подружжя у цьому майні. Також суд апеляційної інстанції погодився з висновком суду першої інстанції в частині поділу спірного будинку.

Постановою Верховного Суду рішення суду першої інстанції та постанову суду апеляційної інстанції скасовано в частині вирішення позовних вимог позивач до відповідача про поділ спільного майна подружжя (спірного житлового будинку), справу в цій частині направлено на новий розгляд до суду першої інстанції.

Постанова суду касаційної інстанції в частині вирішення вимог про поділ спірного житлового будинку обґрунтована тим, що суд першої інстанції не врахував, що спадковий будинок відповідач продала 24.03.2004, а спірний будинок придбала 28.09.2004, тобто між продажем спадкового будинку та купівлею спірного будинку минув певний проміжок часу.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов у частині вирішення первісних вимог позивача до відповідача про поділ спірного житлового будинку задоволено. Визнано за позивачем право власності на ½ частини спірного будинку. Задовольняючи первісний позов, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив з того, що спірне будинок є спільним сумісним майном подружжя, позаяк набуто подружжям за час шлюбу за спільні кошти, а відповідач презумпцію спільності майна подружжя не спростувала.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Згідно з пунктом 3 частини першої статті 57 СК України особистою приватною власністю дружини, чоловіка є майно, набуто нею, ним за час шлюбу, але за кошти, які належали їй, йому особисто.

Відповідно до частини першої статті 60 СК України майно, набуто подружжям за час шлюбу, належить дружині та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один з них не мав з поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу). Вважається, що кожна річ, набута за час шлюбу, крім речей індивідуального користування, є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

У справі, яка переглядається, встановлено, що спірний житловий будинок придбаний під час шлюбу сторін.

Належність майна до спільної сумісної власності подружжя визначається не тільки фактом придбання його під час шлюбу, але й спільною участю подружжя коштами або працею в набутті майна. Застосовуючи норму статті 60 СК України та визнаючи право спільної сумісної власності подружжя на майно, суд повинен установити не тільки факт набуття майна під час шлюбу, але й той факт, що джерелом його набуття були спільні сумісні кошти або спільна праця подружжя.

Тобто статус спільної сумісної власності визначається такими критеріями: час набуття майна; кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття). Норма статті 60 СК України вважається застосованою правильно, якщо набуття майна відповідає цим чинникам.

Згідно зі статтею 63 СК України дружина та чоловік мають рівні права на володіння, користування і розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними.

Відповідно до частини першої статті 70 СК України у разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Задовольняючи первісний позов позивача, суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, виходив з того, що спірний будинок є спільним сумісним майном подружжя, оскільки набутий подружжям за час шлюбу за спільні кошти, а відповідач презумпцію спільності майна подружжя не спростувала.

Верховний Суд погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанції та дійшов висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а судових рішень – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109911565>.

2.1.2. Справи щодо стягнення аліментів

10

Постанова Верховного Суду від 09.01.2023 у справі №472/48/20 (провадження №61-7079св22)

Установивши, що судовий наказ не перебуває на виконанні у відділі державної виконавчої служби, достовірні відомості про отримання виконавчого документа заявницею у матеріалах справи відсутні, суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що виконавчий лист втрачено.

За загальним правилом судові рішення про стягнення аліментів не може вважатися виконаним, за винятком припинення права на аліменти або зміни порядку виплати (статті 181, 190 СК) протягом всього періоду, на який присуджені ці платежі, тобто до досягнення дитиною повноліття.

1. Обставини справи

У травні 2022 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання дублікату судового наказу, яку обґрунтовувала тим, що в січні 2020 року було видано судовий наказ про стягнення з батька дитини на її користь аліментів на утримання сина у твердій грошовій сумі в розмірі 889,50 грн, але не менше 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Заявниця вказувала, що судовий наказ вона не пред'явила до виконання, оскільки направлену судом копію отримав і знищив батько дитини, просила видати дублікат судового наказу про стягнення аліментів.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанції

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, заяву задоволено та видано дублікат судового наказу.

Ухвала суду першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, мотивована тим, що строк для пред'явлення виконавчого документа до виконання заявником не пропущено, рішення суду не виконано, оригінал судового наказу втрачений, а тому його відсутність унеможливорює виконання рішення суду та порушує права дитини на отримання аліментів.

Боржник оскаржив вказані рішення до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Виконання судових рішень у цивільних справах є складовою права на справедливий суд та однією з процесуальних гарантій доступу до суду, що передбачено статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року.

Згідно з пунктом 1-1 частини першої статті 3 Закону України «Про виконавче провадження» відповідно до цього Закону підлягають примусовому виконанню судові накази.

Відповідно до частини першої статті 160 ЦПК України судовий наказ є особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог, передбачених статтею 161 цього Кодексу. Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень у порядку, встановленому законом (частина третя статті 161 ЦПК України).

Підпунктом 17.4 пункту 1 розділу XIII «Перехідні положення» ЦПК України встановлено, що до дня початку функціонування Єдиного державного реєстру виконавчих документів у разі втрати виконавчого документа суд, який розглядав справу як суд першої інстанції, незалежно від того, суд якої інстанції видав виконавчий документ, може видати його дублікат, якщо стягувач або державний виконавець, приватний виконавець звернувся із заявою про це до закінчення строку, встановленого для пред'явлення виконавчого документа до виконання.

Дублікат – це документ, що видається замість втраченого оригіналу та має силу первісного документа. Оригінал виконавчого листа вважається втраченим, коли його загублено, украдено, знищено або істотно пошкоджено, що унеможливорює його виконання.

Таким чином, дублікат виконавчого документа видається замість втраченого оригіналу за наявності достатніх доказів на підтвердження того, що виконавчий документ дійсно втрачено.

Судами попередніх інстанцій встановлено, що в січні 2020 року місцевим судом видано судовий наказ про стягнення аліментів на утримання дитини. Установивши, що судовий наказ не перебуває на виконанні у відділі державної виконавчої служби, достовірні відомості про отримання виконавчого документа заявницею у матеріалах справи відсутні, суди дійшли обґрунтованого висновку про те, що виконавчий лист втрачено. Заперечуючи наявність підстав для видання дублікату виконавчого документа, боржник не довів, що судовий наказ не втрачений і перебуває на виконанні.

Відхиляючи доводи боржника про те, що суд першої інстанції не перевіряв, чи виконаний судовий наказ, апеляційний суд обґрунтовано зазначив, що за загальним правилом судові рішення про стягнення аліментів не може вважатися виконаним, за винятком припинення права на аліменти або зміни порядку виплати (статті 181, 190 СК) протягом всього періоду, на який присуджені ці платежі, тобто до досягнення сином повноліття.

Враховуючи вищевказане, Верховний Суд дійшов висновку, що оскаржувані судові рішення є законними та обґрунтованими, а тому відсутні підстави для задоволення касаційної скарги боржника.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526339>.

Постанова Верховного Суду від 22.03.2023 у справі №758/6113/19 (провадження №61-425св23)

Витрати позивача на поїздки та відпочинок, придбання одягу, взуття, іграшок, продуктів харчування та солодощів для дитини, у тому числі під час відпочинку дитини з батьком, та навчання дитини з метою здобуття освіти в приватній школі, не є тими витратами, що викликані особливими обставинами у розумінні статті 185 СК України. Вказані витрати є витратами на утримання дитини, тобто аліментами.

1. Обставини справи

У травні 2019 року позивач звернувся до суду із позовом до відповідачки про стягнення аліментів на утримання дитини.

Позовну заяву мотивовано тим, що в 2014 році рішенням суду шлюб між сторонами було розірвано. Під час перебування у шлюбі у них народився син.

Позивач вказував, що 29 березня 2019 року на виконання рішення іноземного суду (Німеччина) дитину було повернуто до постійного місця проживання в Україну, тому з 30 березня 2019 року дитина проживає разом з ним. Зазначав, що самостійно утримує дитину, а відповідачка проживає окремо та жодної матеріальної допомоги не надає, брати участь у матеріальному забезпеченні дитини відмовляється.

Позивач вважав, що додаткові витрати на утримання дитини має нести також і відповідачка, тому вона має компенсувати половину додаткових витрат на утримання сина, а саме: купівлю медикаментів, одягу, ліків, іграшок, оплату медичних оглядів, навчання тощо.

Позивач просив суд:

– стягнути щомісяця з відповідачки на його користь аліменти на утримання сина у розмірі 1/4 частини від усіх видів її заробітку, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, починаючи стягнення з 01 квітня 2019 року і до досягнення дитиною повноліття;

– стягнути з відповідачки додаткові витрати на утримання дитини у розмірі 221770,00 гривні.

У січні 2020 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про визначення місця проживання дитини, в якому просив суд визначити місце проживання малолітнього сина з ним. Ухвалою Подільського районного суду міста Києва від 22 червня 2020 року клопотання позивача про об'єднання справ про визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів на утримання дитини в одне провадження задоволено.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанції

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Визначено місце проживання малолітньої дитини разом з батьком; стягнуто з відповідачки на користь позивача аліменти на утримання сина у розмірі 1/4 частини від усіх видів її заробітку (доходу) щомісяця, але не менше 50% прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, та додаткові витрати на утримання дитини у сумі 221 770,00 гривні.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що дитина тривалий час проживала разом з позивачем, за місцем проживання забезпечено догляд і належні умови життя дитини: має окрему кімнату, забезпечена всіма необхідними речами та іграшками, має здоровий вигляд, весела, комунікабельна, навчається в першому класі школи. Позивач ставить у пріоритет інтереси сина перед своїми, займається його вихованням і лікуванням, при цьому позивач самостійно забезпечує потреби дитини. Враховуючи визначення місця проживання дитини з позивачем, суд дійшов висновку про стягнення з відповідача аліментів на дитину та додаткових витрат у розмірі 221 770,00 гривні.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідачки задоволено частково. Рішення суду першої інстанції скасовано в частині стягнення з відповідачки на користь позивача додаткових витрат на утримання дитини в сумі 221 770,00 грн та в частині розподілу судових витрат і ухвалено в цій частині нове судове рішення. Стягнуто з відповідачки на користь позивача 13 767,40 грн додаткових витрат на утримання дитини, в іншій частині позовних вимог про стягнення додаткових витрат на утримання дитини відмовлено.

Апеляційний суд вважав, що рішення суду першої інстанції в частині стягнення аліментів є законним та обґрунтованим. Стосовно додаткових витрат апеляційний суд дійшов висновку, що необхідність понесення витрат для проведення курсу лікування й особливостей розвитку дитини у розмірі 27 534,80 грн обґрунтована наявними у справі доказами і медичними документами, розмір цих витрат, на думку суду апеляційної інстанції, є розумним і справедливим. При цьому відповідачка є особою працездатною та фінансово спроможною взяти участь у відшкодуванні половини цих витрат у розмірі 13 767,40 гривні. Апеляційний суд вважав, що витрати позивача на поїздки та відпочинку на море та курорт «Буковель», придбання одягу, взуття, іграшок, продуктів харчування та солодощів для дитини, у тому числі під час відпочинку дитини з батьком, та витрати на освітні послуги ТОВ «Заклад освіти «Астор»» і навчання дитини з метою здобуття освіти у приватній школі не можна віднести до додаткових витрат у розумінні статті 185 СК України.

Не погодившись із постановою апеляційного суду в частині вирішення питання щодо стягнення додаткових витрат, позивач оскаржив її до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Одним із різновидів аліментних зобов'язань між батьками і дітьми є зобов'язання батьків брати участь у додаткових витратах на дитину (стаття 185 СК України).

Наявність фактично понесених або передбачуваних додаткових витрат має довести особа, яка заявляє позовні вимоги про їх стягнення.

У постанові Верховного Суду України від 13.09.2017 у справі №6-1489цс17 зроблено висновок, що СК України виходить із принципу рівності прав та обов'язків батьків. Відповідно до закону брати участь у додаткових витратах зобов'язані обоє з батьків, незалежно від того, з ким із них проживає дитина. При визначенні розміру стягнення з одного з батьків суд відносить частину витрат на іншого.

З огляду на аналіз статті 185 СК України додаткові витрати присуджуються на дитину за наявності в одного з батьків, з яким проживає дитина, додаткових витрат, викликаних особливими обставинами, зокрема необхідністю в розвитку дитини за наявності в неї здібностей, талантів, у зв'язку з її хронічною хворобою, лікуванням, каліцтвом тощо. Наявність таких витрат має довести особа, що заявляє позовні вимоги про стягнення додаткових витрат. Ці кошти є додатковими, на відміну від коштів, які отримуються одним з батьків на утримання дитини.

Вирішуючи питання щодо розміру коштів, які підлягають стягненню на додаткові витрати, суди повинні враховувати особливі обставини, якими обумовлені ці додаткові витрати і які є індивідуальними у кожній конкретній справі, а також стан здоров'я та матеріальне становище дитини, стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів, наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина, наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав.

Встановлено, що син сторін неодноразово проходив медичні обстеження та лікування. Верховний Суд дійшов висновку, що апеляційний суд, встановивши, що позивач поніс витрати для проведення курсу лікування дитини та витрати, пов'язані з особливостями розвитку дитини, у розмірі 27 534,81 грн, а відповідачка є особою працездатною та фінансово спроможною взяти участь у відшкодуванні половини цих витрат, дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для стягнення з відповідачки половини вартості додаткових витрат на лікування та розвиток дитини у розмірі 13 767,40 гривні. Також апеляційний суд правильно зазначив, що витрати позивача на поїздки та відпочинку, придбання одягу, взуття, іграшок, продуктів харчування та солодощів для дитини, у тому числі під час відпочинку дитини з батьком, та витрати на освітні послуги у ТОВ «Заклад освіти «Астор» з жовтня 2019 року – до березня 2021 року і навчання дитини з метою здобуття освіти в приватній школі, не є тими витратами, що викликані особливими обставинами у розумінні статті 185 СК України.

Вказані витрати є витратами на утримання дитини, тобто аліментами.

У зв'язку з вищенаведеним Верховний Суд вирішив касаційну скаргу позивача залишити без задоволення, а постанову апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109995345>.

Постанова Верховного Суду від 23.03.2023 у справі №522/8353/21 (провадження №61-11915св22)

Тлумачення частини першої статті 182 та частини п'ятої статті 183 СК України свідчить, що обмеження щодо розміру аліментів, передбачене частиною п'ятою статті 183 СК України, встановлено виключно для справ, що розглядаються у порядку наказного провадження.

1. Обставини справи

У травні 2021 року позивачка звернулася з позовом до відповідача про стягнення аліментів.

Позовні вимоги мотивовані тим, що сторони від шлюбу мають трьох доньок. Позивачка зазначала, що з часу фактичного припинення шлюбних відносин неповнолітні діти сторін перебувають виключно на її утриманні, а відповідач припинив здійснювати їх утримання та брати участь у їх вихованні. Вказувала, що для гармонійного розвитку дітей витрачає значні кошти щомісяця, оскільки:

– дочка (ОСОБА_3) навчається в гімназії, вивчає англійську, китайську та французьку мови, займається в колективі класного танцю «Фуете»;

– дочка (ОСОБА_4) навчається в ЗОСШ №68, вивчає англійську мову, займається черлідінгом, малюванням;

– дочка (ОСОБА_5) навчається в ЗОСШ №68 та в музичній школі (клас флейта), займається черлідінгом, малюванням та англійською мовою.

Позивачка просила суд (з урахуванням заяви про зміну предмета позову) ухвалити рішення, яким стягнути з відповідача аліменти на утримання доньок у розмірі 50% заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на кожну дитину відповідного віку, починаючи з 14 травня 2021 року та до досягнення дітьми повноліття.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково: стягнуто з відповідача на користь позивачки аліменти у розмірі 1/3 частини від усіх видів заробітку (доходу) відповідача щомісяця на утримання ОСОБА_3, починаючи з 01 січня 2022 року, а на утримання ОСОБА_4 та ОСОБА_5, починаючи з 14 травня 2021 року і до досягнення дітьми повноліття.

Судові рішення мотивовані тим, що відповідач як батько дітей зобов'язаний на рівні з матір'ю брати участь в їх утриманні. Прийнявши до уваги рівень доходів відповідача, а також наявність у нього другої групи інвалідності, суди вважали за доцільне стягнути з відповідача аліменти в розмірі 1/3 частки від його доходів щомісяця, а не частки, як просила позивачка. При цьому суди вважали, що такий розмір аліментів забезпечуватиме якнайкращі інтереси дітей та їх гармонійний розвиток.

Щодо періоду стягнення аліментів, то суди зазначили, що доньки ОСОБА_4 та ОСОБА_5 на момент пред'явлення позову (та в подальшому) проживали з матір'ю, а тому аліменти на їх утримання підлягають присудженню від дня пред'явлення позову (14 травня 2021 року). Щодо доньки сторін ОСОБА_3, то суди встановили, що вона почала постійно проживати з матір'ю лише з 01 січня 2022 року, тому аліменти на її утримання суди стягнули саме з указаної дати.

Не погодившись з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій, позивачка оскаржила їх до Верховного Суду.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Частка заробітку (доходу) матері, батька, яка буде стягуватися як аліменти на дитину, визначається судом. Якщо стягуються аліменти на двох і більше дітей, суд визначає єдину частку від заробітку (доходу) матері, батька на їх утримання, яка буде стягуватися до досягнення найстаршою дитиною повноліття (частини перша-друга статті 183 СК України).

Врахувавши матеріальне становище платника аліментів, вік, стан здоров'я, матеріальне становище дітей і платника аліментів, суди правильно визначили розмір аліментів, які підлягають стягненню з відповідача та які сприятимуть забезпеченню гармонійного розвитку дітей.

Колегія суддів не прийняла доводи касаційної скарги про те, що суди безпідставно зменшили гарантований у частині п'ятій статті 183 СК України мінімальний розмір аліментів на утримання трьох дітей з таких мотивів.

У частині п'ятій статті 183 СК України вказано, що той із батьків або інших законних представників дитини, разом з яким проживає дитина, має право звернутися до суду із заявою про видання судового наказу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину.

Аналіз розділу II «Наказне провадження» ЦПК України підтверджує, що наказне провадження за своєю сутністю призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо. Тлумачення частини першої статті 182 та частини п'ятої статті 183 СК України свідчить, що обмеження щодо розміру аліментів, передбачене частиною п'ятою статті 183 СК України,

встановлено виключно для справ, що розглядаються у порядку наказного провадження (див. постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15 травня 2019 року у справі №760/6860/17, провадження №61-31915св18).

Оскільки у справі, яка переглядається, позивачка звернулася до суду з вимогою про стягнення аліментів у порядку позовного провадження, то застосуванню підлягають положення статті 12 ЦПК України щодо змагальності сторін, зокрема, в частині їх права на подання доказів з приводу обставин, які з огляду на статтю 182 СК України мають враховуватися судом під час визначення розміру аліментів.

При цьому за змістом частини першої статті 183 СК України саме на суд покладено обов'язок з визначення розміру частки заробітку платника аліментів, яка буде стягуватися як аліменти на дитину.

У справі, яка переглядається, визначаючи розмір частки заробітку відповідача, яка буде стягуватися як аліменти на дітей, суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, урахував майновий стан сторін, а також стан їх здоров'я, пославшись, зокрема, на те, що відповідач є особою з інвалідністю II групи. Доказів того, що визначений судом розмір аліментів не відповідає потребам дітей, позивачка до судів попередніх інстанцій не надала.

Верховний Суд дійшов висновку, що доводи касаційної скарги з урахуванням меж касаційного оскарження не дають підстав для висновку, що оскаржені судові рішення прийняті з неправильним застосуванням норм матеріального права та/або порушенням норм процесуального права, у зв'язку з чим касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а оскаржені судові рішення – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/109854922>

2.1.3. Справи щодо визначення місця проживання дитини

Постанова Верховного Суду від 09.02.2023 у справі №753/572/20

Незалучення кваліфікованого фахівця (дитячого психолога) та заслуховування думки дитини в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду може мати місце, коли суд створив усі умови для реалізації права дитини бути заслуханою у спосіб, який суд визначив як можливий під час триваючої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, коли дитина перебуває на території іншої держави, яка надає притулок громадянам України.

В умовах війни дитині безпечніше залишатися з матір'ю в Румунії, а щодо посилання батька на те, що після покращення ситуації в Україні дитині буде краще з ним, суд апеляційної інстанції правильно зазначив, що зараз не можна стверджувати, з ким із батьків дитині буде краще через невизначений проміжок часу.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про визначення місяця проживання дитини. Позов обґрунтований тим, що у сторін є син, який із червня 2019 року проживає разом з батьком. За час проживання з батьком син став краще навчатися, зменшилася кількість пропущених занять, він став більш відкритим до спілкування з однолітками та вчителями. Із червня 2019 року відповідачка ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків, зокрема не надає матеріальної допомоги на утримання сина, не піклується про стан його здоров'я, фізичний, моральний і духовний розвиток, не цікавиться його життям та не спілкується з ним. Враховуючи це, просив визначити місце проживання сина разом з батьком.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Заочним рішенням Дарницького районного суду м. Києва від 07 травня 2020 року позов задоволено. Визначено місце проживання дитини разом з батьком. Задовольнивши позов, суд першої інстанції виходив з того, що проживання малолітнього сина з батьком відповідатиме інтересам дитини, яка потребує постійного догляду та турботи у зв'язку з фізіологічними особливостями, позитивно сприймає як психологічному, так і фізичному його розвитку. Ухвалою Дарницького районного суду м. Києва від 14 січня 2021 року задоволенні заяви представника відповідачки про перегляд заочного рішення відмовлено. Постановою Київського апеляційного суду від 24 листопада 2021 заочне рішення Дарницького районного суду м. Києва від 07 травня 2020 року залишено без змін. Суд апеляційної інстанції зазначив, що з метою забезпечення найкращих інтересів малолітньої дитини, суд дійшов обґрунтованого висновку щодо наявності підстав для визначення його місця проживання з батьком. Постановою Верховного Суду від 15 червня 2022 року постанову Київського апеляційного суду від 24 листопада 2021 року скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. Направивши справу на новий розгляд, Верховний Суд виходив з того, що суд не заслухав думки дитини щодо того, з ким із батьків вона бажає проживати. Постановою Київського апеляційного суду від 16 серпня 2022 року заочне рішення Дарницького районного суду м. Києва від 07 травня 2020 року скасовано, ухвалено нове рішення про відмову в позові. Суд виходив з того, що саме бажання дитини, якій виповнилося вже 11 років, залишатися більше часу з матір'ю має переважне значення для остаточного висновку про найкращі її інтереси. Розглядаючи повторно справу, суд апеляційної інстанції взяв до уваги, що у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України дитині безпечніше залишатися з матір'ю в Румунії, що не заперечував і позивач.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив постанову апеляційного суду залишити в силі, зважаючи на таке.

Вирішуючи спір щодо визначення місця проживання дитини, суди мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах.

На виконання постанови Верховного Суду від 15 червня 2022 року у судовому засіданні в режимі відеоконференції допитано дитину та встановлено, що дитина з кінця лютого 2022 року проживає з матір'ю, оскільки позивач від початку повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України передав дитину батькам відповідачки, яка потім виїхала з хлопчиком до Румунії. Неповнолітній у судовому засіданні пояснив, що він проживає з матір'ю в Румунії, де в нього з'явилось багато друзів, і він хоче продовжувати проживати з матір'ю. Він не виявляє бажання повертатися до Києва та проживати з батьком.

Суд апеляційної інстанції обґрунтовано зазначив, що немає належних доказів того, що станом на час звернення з позовом обставини щодо участі обох батьків у вихованні дитини змінилися таким чином, що в інтересах дитини необхідно було відходити від умов мирової угоди, якої сторони досягли під час розлучення, і місце проживання дитини в судовому порядку необхідно було змінити на користь батька.

Суд апеляційної інстанції, дослідивши та оцінивши висновок Дарницької районної в м. Києві державної адміністрації від 05 березня 2020 року у сукупності з іншими доказами у справі, зокрема і наданими позивачем довідками, дійшов правильного висновку, що суд першої інстанції не надав належної оцінки цьому висновку, який оцінюється критично, з огляду на те що за відсутності ризиків для здоров'я чи нормального розвитку та виховання дитини в разі проживання її з матір'ю визначення місця проживання дитини з батьком без урахування бажання самої дитини буде порушенням її прав.

Суд першої інстанції, фактично визначаючи місце проживання дитини з батьком, що не відповідає волі та бажанню самої дитини, виходив лише з того, що батько дотримується більш суворих методів виховання та здійснює відповідні заборони в інтересах самої дитини. Разом з тим, враховуючи більш м'які методи виховання дитини, яких дотримується відповідачка, за відсутності доказів загрози здоров'ю чи нормальному розвитку дитини в разі, якщо би вона проживала з матір'ю, та враховуючи бажання самої дитини, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку, що найкращим інтересам дитини за таких обставин відповідало б рішення, коли дитина залишилась би проживати з тим з батьків, з ким вона і хотіла, а батько шляхом встановлення способів і порядку участі у вихованні дитини продовжував би виконувати свої батьківські обов'язки та брати активну участь у її вихованні у визначений час.

Разом з тим батько дитини не втрачає можливості брати активну участь у покращенні успіхів у навчанні та здійсненні дієвих заходів для зміцнення і покращення здоров'я сина.

Посилання суду першої інстанції на те, що дитина на час вирішення спору вже вісім місяців проживала з батьком та фактично пристосувалася до іншого постійного оточення і сім'ї, не могло бути перевагою на користь визначення місця проживання дитини з батьком з огляду на те, що хоча дитина протягом цього часу і була під контролем і впливом батька, вона, надаючи пояснення психологу, віддавала перевагу на користь визначення постійного місця проживання з матір'ю, на що суд першої інстанції увагу не звернув.

Посилання у касаційній скарзі, що суд апеляційної інстанції під час з'ясування думки дитини не створив сприятливого оточення, не забезпечив залучення кваліфікованого фахівця (дитячого психолога), заслуховування думки дитини відбувалося в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду в присутності матері, чим порушив пункт 64 розділу 6 принципів Комітету, є необґрунтованими з огляду на таке.

Верховний Суд зазначає, що згідно з пунктом 64 розділу 6 принципів Комітету під час опитування дитини суд залучає кваліфікованого фахівця, наскільки це можливо. Водночас відповідно до пункту 72 розділу 6 принципів Комітету передбачена можливість для суду дозволяти дитині не давати свідчення, з урахуванням найкращих інтересів і добробуту дітей.

Суд апеляційної інстанції створив усі умови для реалізації права дитини бути заслуханою у спосіб, який суд правильно визначив як можливий під час триваючої широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, коли дитина перебуває на території іншої держави, яка надає притулок громадянам України.

Верховний Суд зауважує, що принципи Комітету є практичним інструментом для держав-членів у процесі адаптації їхніх судових і позасудових систем до конкретних прав, інтересів і потреб дітей і не мають пріоритету над Конвенцією про права дитини, проте враховані судом під час нового розгляду справи.

Відповідно до Указу Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України на всій території України введено воєнний стан, і внаслідок загрози життю та здоров'ю дитини через масові ракетні обстріли 21 квітня 2022 року відповідач разом із сином виїхали до Румунії, де отримали тимчасовий захист та перебувають тепер, тож на сьогодні дитині безпечніше залишатися з мамою в Румунії, що не заперечував і позивач.

Щодо посилання батька на те, що після покращення ситуації в Україні дитині буде краще з ним, суд апеляційної інстанції правильно зазначив, що зараз не можна стверджувати, з ким із батьків дитині буде краще через невизначений проміжок часу. Тому такі посилання позивача не спростовують наведених висновків, що в найкращих інтересах дитини буде залишення місця проживання дитини з матір'ю, як це було визначено батьками в мировій угоді.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108893173>.

Постанова Верховного Суду від 30.01.2023 у справі №710/1678/18

Аргументом касаційної скарги про те, що суд не заслухав думку дитини, яка досягла 9-річного віку та яка в своєму віці усвідомлює і дуже тяжко переживає сімейні обставини, хоча суд зобов'язаний надати можливість дитині висловити свою думку при вирішенні питань, які її стосуються, і приділити цій думці належну увагу, Верховний Суд відхиляє, оскільки за змістом статті 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла 10 років, визначається за згодою батьків, без обов'язкового врахування думки дитини. Окрім того, зважаючи на те, що більшість часу дитина проживає з матір'ю, висновком органу опіки й піклування доцільність місця проживання дітей визначена саме з матір'ю, думка дитини із цього приводу не має вирішального значення.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про визначення місця проживання малолітніх дітей з батьком. Позовні вимоги були обґрунтовані тим, що від шлюбу позивач і відповідач мають двох неповнолітніх дітей: сина та дочку, які проживають разом із матір'ю. Сторони не можуть дійти згоди щодо визначення місця проживання дітей. Позивач зазначав, що з метою визначення місця проживання дітей разом із ним звертався до служби у справах дітей, проте вона визначила місце проживання дітей із відповідачем.

Позивач із таким рішенням не згоден, вважав його суто рекомендаційним та упередженим. На його думку, комісія не врахувала всіх обставин, які мають істотне значення, вважав, що може забезпечити дітям належні умови для проживання, розвитку та навчання. Зазначав, що мати дітей негативно впливає на них і не має можливості належно виховувати та утримувати дітей.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням від 15 вересня 2020 року Черкаський районний суд Черкаської області у позові відмовив. Суд мотивував своє рішення недоведеністю відсутності у відповідача доходу, достатнього для утримання дітей, зловживання нею спиртними напоями або наркотичними засобами, її аморальної поведінки, що може зашкодити розвитку дітей, чи про наявність у відповідача психічних захворювань. Місцевий суд не встановив негативного впливу з боку відповідача, зокрема психологічного характеру, на виховання та розвиток дітей, про який зазначав позивач.

Суди неодноразово розглядали цю справу в суді апеляційної інстанції.

Постановою від 28 квітня 2021 року Черкаський апеляційний суд рішенням суду першої інстанції змінив та зазначив, що суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відсутність правових передумов для задоволення заявлених позивачем позовних вимог, аргументовано зазначивши в рішенні, що визначення місця проживання дітей разом із матір'ю насамперед відповідатиме інтересам дітей, жодним чином не позбавляє батька можливості брати участь у вихованні дітей, підтримувати з ними регулярні стосунки, піклуватися про стан їх здоров'я, фізичний і моральний стан. Проте суд першої інстанції розглянув справу за відсутності належним чином обґрунтованого висновку органу опіки та піклування щодо визначення місця проживання малолітніх дітей.

Постановою Верховного Суду від 08 червня 2022 року постанову апеляційного суду скасовано, справу направлено на новий розгляд до суду апеляційної інстанції. Верховний Суд вказав, що місцевий суд, всупереч вимогам закону, не надав можливість дитині висловити свою думку щодо згоди проживати з матір'ю.

Оскаржуваною постановою від 28 липня 2022 року Черкаський апеляційний суд рішення Черкаського районного суду Черкаської області від 15 вересня 2020 року змінив.

Апеляційний суд виходив із того, що на момент перегляду апеляційним судом дочці сторін виповнилося повних дев'ять років. З урахуванням віку дитини, у сукупності з доказами, що містяться у справі, зокрема з висновком органу опіки й піклування від 27 квітня 2021 року, враховуючи також, що вона частіше проживає з матір'ю, що не заперечується сторонами, апеляційний суд вважав правильним висновок суду першої інстанції про доцільність визначення місця проживання дівчинки разом із матір'ю. Таке рішення, на думку суду, буде найбільше відповідати інтересам дитини. Щодо сина у справі, що переглядається, місцевий суд усупереч вимогам закону не надав можливість дитині висловити свою думку щодо згоди проживати з матір'ю. Разом з тим на цей час йому виповнилося повних 14 років і він вправі сам визначати місце проживання.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив постанову суду апеляційної інстанції залишити без змін, зважаючи на таке.

Щодо сина сторін суд апеляційної інстанції правильно зауважив, що суд першої інстанції всупереч вимогам закону під час розгляду справи не надав можливість дитині висловити свою думку щодо проживання з матір'ю. Водночас станом на дату розгляду справи в Черкаському апеляційному суді 28 липня 2022 року йому вже виповнилося повних 14 років, тому з урахуванням частини третьої статті 160 СК України хлопець вправі сам визначити своє місце проживання. Оскільки залучення дитини до судового процесу було б зайвим стресом для дитини та з огляду на свій вік вона може самостійно обрати місце свого проживання з батьком чи з матір'ю, суд касаційної інстанції погоджується із таким висновком суду апеляційної інстанції.

Щодо доньки сторін, якій на дату розгляду справи в Черкаському апеляційному суді 28 липня 2022 року було 9 повних років, то Верховний Суд погоджується з висновком судів про доцільність проживання дитини разом з матір'ю, оскільки переважний час дочка проживає саме з нею, що сторонами не заперечується, і згідно з висновком від 27 квітня 2021 року орган опіки й піклування вважав за доцільне визначити місце проживання дітей саме з відповідачем.

Позивач не довів існування обставин, передбачених частиною другою статті 161 СК України, і таке проживання дитини з відповідачем з огляду на обставини справи буде відповідати її найкращим інтересам.

Аргументи касаційної скарги про те, що суд не заслухав думку дитини, яка досягла 9-річного віку та яка в своєму віці усвідомлює і дуже тяжко переживає сімейні обставини, хоча суд зобов'язаний надати можливість дитині висловити свою думку при вирішенні питань, які її стосуються, і приділити цій думці належну увагу, Верховний Суд відхиляє, оскільки за змістом статті 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла 10 років, визначається за згодою батьків, без обов'язкового врахування думки дитини (зазначене відповідає висновкам у постанові Верховного Суду від 14 лютого 2019 року у справі №377/128/18). Окрім того, зважаючи на те, що більшість часу дитина проживає з відповідачем, висновком органу опіки й піклування від 27 квітня 2021 року доцільність місця проживання дітей визначена саме з матір'ю, думка дитини із цього приводу не має вирішального значення. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (частина третя статті 171 СК України).

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108959851>.

Постанова Верховного Суду від 22.03.2023 у справі №757/13688/21-ц

Верховний Суд погодився з тим, що проживання сина з батьком відповідає його якнайкращим інтересам, оскільки батько сумлінно ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків. При цьому судами враховано позитивну характеристику позивача та його ділову репутацію, наявність у нього постійної роботи, сталого доходу.

Визначення місця проживання дитини з матір'ю не відповідало б інтересам дитини, зважаючи на неспокійне та нестійке середовище, у якому проживає матір, яка, разом із іншим, залишала дітей на тривалий час без будь-якого догляду з боку дорослих.

Верховний Суд відхилив посилання касаційної скарги про те, що апеляційний суд безпідставно не зупинив, чи не відклав розгляд справи до закінчення воєнного стану, позаяк указане не передбачено нормами ЦПК України.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду із позовом про визначення місця проживання малолітніх дітей разом з ним. На обґрунтування позовних вимог зазначив, що після припинення шлюбних відносин діти проводили час та проживали з кожним із батьків по чергово, спору щодо місця проживання дітей між батьками не було. У 2019 році відповідач прийняла іслам та вступила у релігійний шлюб з громадянином РФ. З грудня 2020 року відповідач змінила місце проживання дітей, забрала їхні документи з навчальних закладів. Місце перебування дітей на момент звернення до суду позивачу відомим не було. Позивач посилався на неможливість залишення дітей разом із їхньою матір'ю, оскільки вона не має роботи і сталого доходу, умови проживання не відповідають необхідним вимогам, вирізняється антисоціальними проявами, неодноразово порушувала законодавство, як і її новий співмешканець, що підтверджується відкритим кримінальним провадженням відносно неї та іншими доказами, у тому числі відомостями з автоматизованої системи виконавчого провадження та судовими рішеннями, які свідчать про притягнення відповідача та її нового співмешканця до адміністративної відповідальності. Крім того, відповідач втручається в релігійне виховання дітей, що може негативно вплинути на їх психологічний та емоційний стан.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції місце проживання дитини визначено з батьком. Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що у спірних правовідносинах постійне проживання сина разом з батьком за місцем його проживання відповідатиме забезпеченню якнайкращих інтересів дитини. Позивач сумлінно ставиться до своїх батьківських обов'язків, створює усі умови для гармонійного розвитку дитини й безперервне проживання сина разом із батьком у конкретній ситуації забезпечить його розвиток у безпечному, спокійному та стійкому середовищі.

Залишення сина з матір'ю, на думку суду першої інстанції, не відповідало б інтересам дитини, зважаючи на неспокійне та нестійке середовище, у якому вона проживає, а також, яке характеризується численними порушеннями законодавства як безпосередньо нею, так і її середовищем. При цьому підтверджено факти невиконання матір'ю належним чином своїх батьківських обов'язків, у тому числі, залишення дітей на тривалий час без будь-якого догляду з боку дорослих. Районний суд виходив із того, що дочка сторін досягла 14 років, тому вона самостійно визначає своє місце проживання.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції залишив в силі, вказав, що суд першої інстанції обґрунтовано звернув увагу на те, що позивач сумлінно виконує свої батьківські обов'язки, у тому числі, уважно ставиться до освіти дітей, регулярно здійснює оплату за навчання. Відповідач проживає разом із дітьми у квартирі, яка належить на праві власності третім особам, вона характеризується антисоціальними проявами, притягалася до адміністративної відповідальності, здійснює регулярні тривалі поїздки за кордон без участі дітей.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив рішення судів першої та апеляційної інстанцій залишити в силі, зважаючи на таке.

Судами було встановлено, що позивач здійснює нотаріальну діяльність та має сталий дохід, добре матеріальне становище, позитивно характеризується у професійній сфері, та нагороджений численними державними відзнаками, у наявній у його власності нерухомості забезпечено усі умови для проживання дітей. Разом з тим судами було також встановлено, що у матеріалах справи відсутні докази працевлаштування та сталого доходу відповідача, наявності у неї нерухомого майна. Відповідач характеризується антисоціальними проявами. На розгляді у суді перебуває кримінальне провадження стосовно відповідача за статтею 206 КК України (протидія законній господарській діяльності). Відповідач притягалася до адміністративної відповідальності за частиною першою статті 184 КУпАП (невиконання батьками або особами, що їх замінюють, обов'язків щодо виховання дітей). З листопада 2020 року регулярно виїжджала за кордон без дітей та у матеріалах справи відсутні відомості про те, під доглядом кого із дорослих перебували діти під час указаних виїздів за кордон.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився суд апеляційної інстанції, визначив місце проживання сина разом із позивачем, у задоволенні позовної вимоги про визначення місця проживання дочки судами відмовлено, оскільки вона досягла 14 років та самостійно визначає своє місце проживання. Верховний Суд погодився з такими висновками судів попередніх інстанцій.

Вирішуючи спір, суди попередніх інстанцій правильно виходили з того, що між сторонами існує спір щодо визначення місця проживання дітей та порушення батьківських прав позивача відповідачем.

Верховний Суд вказав, що безперервне проживання сина з батьком забезпечує його розвиток у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що є благополучним. Верховний Суд погодився з тим, що проживання сина з батьком відповідає його якнайкращим інтересам, оскільки батько сумлінно ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків. При цьому судами враховано позитивну характеристику позивача та його ділову репутацію, наявність у нього постійної роботи, сталого доходу.

Суд апеляційної інстанції, залишаючи без змін рішення суду першої інстанції, вірно вважав, що інше рішення не відповідало б інтересам дитини, зважаючи на неспокійне та нестійке середовище, у якому проживає відповідач, яка, разом із іншим, залишала дітей на тривалий час без будь-якого догляду з боку дорослих.

У серпні 2022 року представник відповідача подав до апеляційного суду заяву, в якій просив відкласти розгляд справи, посилаючись на те, що відповідач хоче, щоб суд заслухав думку дитини, однак, через введення в Україні воєнного стану вона разом із сином не перебувають у місті Києві. Судовий розгляд відкладався неодноразово за клопотаннями сторони відповідача. Враховуючи наведене, суд апеляційної інстанції надав можливість відповідачу заслухати думку дитини щодо визначення місця її проживання, як і можливість реалізувати інші процесуальні права. Проте відповідач не забезпечила явку дитини в судове засідання.

Разом з тим заявник зобов'язаний демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, що стосуються безпосередньо його, утримуватися від використання прийомів, які пов'язані зі зволіканням у розгляді справи, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для прискорення процедури слухання (рішення ЄСПЛ у справі «Юніон Аліментарія Сандерс С. А. проти Іспанії» від 07 липня 1989 року). Процесуальна поведінка відповідача не свідчить про те, що сторона максимально використовувала всі засоби для прискорення процедури слухання й сприяла своєчасному, всебічному й повному з'ясуванню всіх обставин справи.

При цьому розгляд справи без урахування думки дитини не спростовує правильності висновків судів попередніх інстанцій, оскільки суди ухвалили рішення про часткове задоволення позову, дослідивши та оцінивши докази у справі щодо їх належності, допустимості та достатності у їх сукупності, з урахуванням відповідних норм СК України та положень Конвенції про права дитини щодо необхідності забезпечення найкращих інтересів дитини. Указане узгоджується з правовою позицією Верховного Суду, викладеною у постанові від 25 січня 2023 року у справі №462/4705/19 (провадження №61-7914св22).

Верховний Суд також відхилив посилання касаційної скарги про те, що апеляційний суд безпідставно не зупинив чи не відклав розгляд справи до закінчення воєнного стану, позаяк указане не передбачено нормами ЦПК України (статті 240, 251, 252 ЦПК України).

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109747403>.

2.1.4. Справи щодо міжнародного викрадення дітей

Постанова Верховного Суду від 08.03.2023 у справі №607/23708/21

Суд повинен враховувати, чи прижилася дитина у своєму новому середовищі, як у випадку, коли процедуру повернення дитини до країни постійного місця проживання розпочато до спливу одного року, так і коли процедуру повернення дитини до країни постійного місця проживання розпочато після спливу одного року.

Можлива розлука сина, якому чотири роки, з матір'ю і зміна місця проживання з України до Латвійської Республіки, де він не знає нікого з родини батька, не володіє латвійською мовою, оскільки розуміє лише українську мову, яку чує від матері і сімейного середовища, від вихователів дошкільного закладу та своїх друзів, з якими спілкується під час гри, буде для нього стресовою, фруструючою ситуацією, яка призведе до порушення розвитку мовлення та негативно вплине на його як психологічний, так і на фізичний розвиток.

1. Обставини справи

Позивач звернувся до суду з позовом про повернення малолітньої дитини до Латвійської Республіки. Позовна заява мотивована тим, що спільна дитина сторін від народження проживала у Латвійській Республіці, відвідувала місцевий приватний дошкільний освітній заклад, спостерігалася у сімейного лікаря. Згідно з умовами угоди подружжя від 17 березня 2021 року після розлучення дитина проживала з батьком та матір'ю по чергово за графіком. Рішення про зміну місця проживання дитини, якщо воно розташоване поза межами Латвійської Республіки, батьки повинні приймати спільно. У липні 2021 року відповідач повідомила позивача про те, що вона з дитиною тепер проживає в Україні. Згоди на переїзд дитини на постійне місце проживання в Україну позивач не надавав, а тому вважав, що відповідачка самостійно змінила місце проживання спільної малолітньої дитини з порушенням його батьківських прав.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову було відмовлено. Суд виходив із того, що дитина прижилася у новому середовищі, перебуває у психологічно благополучному психоемоційному стані, існує серйозний ризик того, що повернення поставить дитину під загрозу заповідання психічної шкоди або іншим шляхом створить для неї нетерпимі обставини. Повернення малолітньої дитини до її попереднього місця проживання без матері, враховуючи малолітній вік дитини, не відповідатиме найкращим інтересам дитини, унеможливить її спілкування з матір'ю.

Суд апеляційної інстанції вирішив залишити без змін рішення першої інстанції, зазначивши, що малолітній уже прижився у своєму новому середовищі, в якому перебуває більше одного року, відвідує дитячий садочок, перебуває на обліку у сімейного лікаря. Сім'я проживає у власному двоповерховому приватному будинку з усіма зручностями, дитина має свою власну кімнату, а його мати працевлаштована та має стабільний дохід. Натомість позивач проживає у мобільному тимчасовому будинку площею 33 кв. м, який розташований вдалі від необхідної інфраструктури, а доказів створення ним належних умов для проживання дитини та її розвитку у Латвійській Республіці суду не надано. При поверненні дитини до Латвійської Республіки, враховуючи технічні характеристики житла позивача, спільне проживання при умові, що з дитиною приїде й її мати, у такому будиночку є неможливим. Отже, існують реальні ризики того, що повернення дитини до Латвійської Республіки негативно вплине на її відносини з матір'ю, спричинить дитині психічну шкоду та не сприятиме забезпеченню якнайкращих інтересів малолітніх дітей. На час розгляду справи дитині виповнилося чотири роки, із яких більше року проживає в Україні, занадто прив'язаний до матері та її родини, а батька не пам'ятає, вільно розмовляє українською мовою, якою спілкуються громадяни України, що є важливим для дитини цього віку, а латвійської мови він не знає.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Суд касаційної інстанції вирішив постанову апеляційного суду та рішення суду першої інстанції залишити в силі, зважаючи на таке.

З приводу співвідношення між Конвенцією про права дитини 1989 року Гаазькою Конвенцією 1980 року ЄСПЛ уже зазначав, що у сфері міжнародного викрадення дітей зобов'язання, які накладаються статтею 8 на Договірні держави, повинні тлумачитися у світлі вимог Гаазької конвенції 1980 року (справа «Ignaccolo-Zenide», §95; «Iglesias Gil та A.U.I. проти Іспанії», №56673/00, §51; та «Maumousseau та Washington», § 60) і вимог Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року (справи «Maire», §72; «Maumousseau та Washington», і «Neulinger та Shuruk» § 132), а також відповідних норм і принципів міжнародного права, застосованих у відносинах між договірними державами (справа «Demir та Baykara проти Туреччини», №34503/97, §67). Цей підхід включає в себе комбіноване і гармонійне застосування міжнародних документів, зокрема Конвенції про права дитини 1989 року та Гаазької Конвенції 1980 року, беручи до уваги їх мету і наслідки для захисту прав дітей та батьків. Вирішальним питанням є те, чи було забезпечено в межах свободи розсуду, що надається державам у таких питаннях, справедливий баланс, який повинен існувати між конкуруючими інтересами, що стоять на кону: інтереси дитини, батьків та громадського порядку (справа «Maumousseau та Washington», §62), беручи при цьому до уваги те, що найкращі інтереси дитини повинні отримати першочергову увагу і що цілі попередження та негайного повернення відповідають певній концепції «найкращих інтересів дитини». Неповнення дитини до країни проживання іноді може бути виправдане з огляду на об'єктивні причини, які відповідають інтересам дитини, на які вказують передбачені у цій Конвенції винятки, зокрема у випадку серйозного ризику того, що повернення дитини завдасть їй фізичної чи психічної шкоди.

Задля досягнення означеної вище легітимної мети та найкращого задоволення інтересів дитини за існування встановленого судом на підставі належних, допустимих і достатніх доказів серйозного ризику того, що повернення дитини поставить її під загрозу заподіяння шкоди психіці, відмова у позові є виправданою. Судами правильно враховано тісний емоційний та психологічний зв'язок, який існує між матір'ю та сином. Можлива розлука сина, якому чотири роки, з матір'ю і зміна місця проживання з України до Латвійської Республіки, де він не знає нікого з родини батька, не володіє латвійською мовою, оскільки розуміє лише українську мову, яку чує від матері і сімейного середовища, від вихователів дошкільного закладу та своїх друзів, з якими спілкується під час гри, буде для нього стресовою, фруструючою ситуацією, яка призведе до порушення розвитку мовлення та негативно вплине на його як психологічний, так і фізичний розвиток. При цьому у своєму віці дитина має коло значущих для нього людей – це люди, які становлять його сімейне оточення, у процесі взаємодії з якими відбувається процес соціальної та тендерної ідентичності – мати та її родина: бабуся та дідусь, до яких він емоційно прив'язаний і з якими постійно взаємодіє. Так само до кола таких людей можуть належати вихователі дошкільного закладу та його друзі, з якими грається та спілкується як у садочку, так і на дитячому ігровому майданчику. Отже, існують реальні ризики того, що повернення дитини до Латвійської Республіки негативно вплине на дитину, спричинить їй психічну шкоду та не сприятиме забезпеченню якнайкращих її інтересів. На час розгляду справи дитині виповнилося чотири роки, з яких більше року проживає в Україні, занадто прив'язаний до матері та її родини, а батька не пам'ятає, вільно розмовляє українською мовою, якою спілкуються громадяни України. Латвійської мови він не знає.

Суди правильно вказали, що, вивозячи дитину без дозволу батька, відповідач діяла в інтересах дитини, з меншою шкодою для малолітнього сина, ніж би дотримувалася умов угоди подружжя від 17 березня 2021 року, позаяк батько дитини, отримуючи державну допомогу, грошових коштів на утримання дитини не надавав, не турбувався про дитину, належних умов для проживання дитини не створював, тоді як вона на той час була безробітною, доглядала малолітнього сина, якому було лише два роки.

До того ж умовами угоди подружжя від 17 березня 2021 року визначено основне місце проживання дитини разом з матір'ю.

Доводи Міністерства юстиції України про те, що процедуру повернення малолітньої дитини до країни постійного місця проживання розпочато до спливу одного року, Верховний Суд бере до уваги. Проте за змістом статті 12 Гаазької Конвенції 1980 року («навіть у тих випадках») суд повинен враховувати, чи прижилася дитина у своєму новому середовищі, як у випадку, коли процедуру повернення дитини до країни постійного місця проживання розпочато до спливу одного року, так і коли процедуру повернення дитини до країни постійного місця проживання розпочато після спливу одного року. Посилання позивача на порушення його прав як батька малолітньої дитини не є підставою для скасування судових рішень, оскільки рішення суду у справі про повернення сина до держави її постійного проживання повинно забезпечувати не тільки права одного з батьків, а й відповідати найкращим інтересам дитини. При цьому відсутні будь-які перешкоди участі позивача у житті сина та відвідування його за місцем проживання дитини.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109479775>.

Постанова Верховного Суду від 23.03.2023 у справі №344/6604/21

Довідки про стан здоров'я дитини та перебування в черзі на відвідування дитячого садка не є належними достатніми доказами того, що дитина прижилась у новому середовищі, водночас немає доказів відвідування закладу дошкільного виховання чи отримання індивідуальної освіти, гуртків, встановлення дружніх відносин у середовищі однолітків у місці тимчасово перебування в Україні тощо. Суди не досліджують лише емоційний зв'язок малолітньої дитини з кожним із батьків, оскільки те, що дитина прижилася, стосується питань соціалізації самої дитини в країні її перебування.

Між Королівством Іспанія та Україною діє безвізовий режим, позивачка працює в Україні і має дохід в Україні, не надала доказів проблем зі здоров'ям чи інших перешкод для супроводження дитини до країни постійного проживання.

Висновки суду апеляційної інстанції про те, що, оскільки позивач розпочав процедуру повернення дитини до місця її постійного проживання менш ніж через 1,5 місяця з моменту її переміщення, то суд не має підстав для перевірки обставин про те, чи прижилася дитина в новому середовищі, є передчасними.

1. Обставини справи

Громадянин Королівства Іспанія звернувся до суду з позовом про повернення малолітньої дитини до Королівства Іспанія. Позов обґрунтований тим, що сторони є батьками малолітньої дитини, яка народилася у м. Баракальдо, Королівство Іспанія. Дитина з моменту народження до виїзду в Україну постійно проживала в Королівстві Іспанія. 30 серпня 2020 року відповідачка з дитиною поїхала в Україну без письмового дозволу позивача, дитину не повернула до місця її постійного проживання у Королівстві Іспанія. Самостійно, з порушенням його батьківських прав, змінила місце проживання спільної малолітньої дитини, визначила її нове місце проживання в Україні, чим порушила право дитини на належне виховання обома батьками.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанції

Заочним рішенням суду першої інстанції позов було задоволено. Суд першої інстанції виходив з того, що Королівство Іспанія є державою, в якій дитина постійно проживала. Відповідачка без згоди батька неправомірно вивезла та здійснює незаконне утримання дитини на території України, що підпадає під дію Гаазької Конвенції 1980 року. Суд не встановив обставин, визначених статтями 3, 12, 13, 20 Гаазької Конвенції 1980 року, які б стали підставою для відмови у поверненні дитини до місця постійного проживання.

Ухвалою Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 02 грудня 2021 року заочне рішення Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 14 вересня 2021 року скасоване, відкрито провадження у справі за правилами загального позовного провадження.

Рішенням суду першої інстанції у позові відмовлено. Суд виходив з того, що у матеріалах справи немає достатньо доказів на підтвердження тверджень позивача про те, що він постійно проживав з дитиною та постійно піклувався про неї. Позивач не надавав письмової згоди про надання дозволу на виїзд дитини з Королівства Іспанія, але не надав доказів на спростування тверджень відповідачки, що він знав про виїзд матері з дитиною та не перешкодив цьому, чим надав мовчазну згоду. Суд узяв до уваги, що на час ухвалення рішення з моменту переміщення дитини пройшло більше року, а саме повних 22 місяці, і дитина прижилася у новому середовищі, що є підставою для відмови в позові про повернення дитини з підстав, зазначених у частині другій статті 12 Гаазької Конвенції 1980 року. Суд першої інстанції врахував психологічні висновки щодо характеристики психоемоційного стану дитини, які констатують прихильність дитини до матері, стійкість соціальних зв'язків дитини з матір'ю, висновок органу опіки та піклування щодо доцільності визначення місця проживання дитини з матір'ю, враховуючи вік дитини, її тривалу адаптацію в новому середовищі, наявність у дитини в Україні належних умов проживання, догляду, дійшов висновку, що повернення дитини до Королівства Іспанія може негативно вплинути на психоемоційний стан дитини, що не відповідає її інтересам.

Постановою суду апеляційної інстанції рішення першої інстанції скасоване, ухвалено нове рішення про задоволення позову. Суд виходив з того, що позивач підтвердив належними та достатніми доказами здійснення ним права піклування про дитину. Обов'язок доведення обставин, які можуть бути винятковими підставами для неповернення дитини покладається на особу, яка незаконно перемістила дитину на територію держави. У матеріалах справи немає доказів того, що позивач надавав письмову чи мовчазну згоду на переїзд дитини в Україну, натомість позивач після вивезення відповідачкою дитини ініціював процес із розшуку та повернення дитини до Королівства Іспанії та звернувся до суду першої інстанції міста Гечо з позовом щодо опіки і піклування над дитиною, визначення місця проживання, стягнення аліментів. Суд першої інстанції помилково застосував пункт 2 статті 12 Гаазької Конвенції 1980 року, оскільки позивач розпочав процедуру повернення дитини до місця її постійного проживання, Королівства Іспанія, менше ніж через 1,5 місяця з моменту переміщення дитини, тому відсутні підстави для перевірки обставин, чи прижилася дитина в новому середовищі. Суд першої інстанції всупереч приписам Гаазької Конвенції 1980 року досліджував висновок органу опіки піклування, психоемоційні характеристики дитини, тобто досліджував обставини, що не є предметом позову.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд вирішив постанову суду апеляційної інстанції залишити без змін, зважаючи на таке.

Верховний Суд погодився з висновками суду апеляційної інстанції, що вказані докази, надані на підтвердження постійного проживання позивача з дитиною та піклування про неї, є належними та достатніми.

Щодо встановлення факту незаконного вивезення дитини з Королівства Іспанія відповідачкою, то відповідно до матеріалів справи немає доказів, що позивач надавав письмову згоду, і є докази того, що він вчиняв дії, які спростовують висновки суду першої інстанції та доводи відповідачки про надання мовчазної згоди на виїзд, зокрема: заява позивача про викрадення дитини від 31 серпня 2020 року, позов від 04 вересня 2020 року до суду першої інстанції №1 міста Гечо про встановлення опіки і піклування над дитиною, визначення місця проживання дитини, порядку спілкування батьків з дитиною, стягнення аліментів і додаткових витрат, використання сімейної оселі та виїзду дитини з Королівства Іспанія, заява від 08 жовтня 2020 року про сприяння поверненню дитини до місця її постійного проживання з України.

Щоб оцінити, чи відповідає повернення дитини до Королівства Іспанії її найкращим інтересам, необхідно встановити ці інтереси. В оцінці найкращих інтересів дитини необхідно дотримуватися балансу всіх елементів, необхідних для прийняття рішення в конкретній ситуації для конкретної дитини, враховуючи сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан дитини.

Висновки суду першої інстанції, що ґрунтуються на доводах відповідачки, що з моменту переміщення дитини пройшло більше року, тому дитина прижилася, не є автоматичними чи стереотипними підставами для такого висновку. Відповідачка повинна довести, що дитина прижилася, оскільки це є одним із винятків, викладених у Гаазькій Конвенції 1980 року, що повинно тлумачитися вузько.

Відповідно до матеріалів справи на підтвердження того, що дитина прижилася в Україні і що її повернення до Королівства Іспанія завдасть їй фізичної або психічної шкоди, відповідачка надала такі докази: довідки про стан здоров'я дитини, довідка про перебування дитини на черзі до закладу дошкільної освіти, висновок органу опіки та піклування, декларація із сімейним лікарем, психологічні характеристики психоемоційного стану дитини та сімейних відносин від 27 листопада 2021 року та 15 липня 2022 року.

Згідно з Єдиним державним реєстром судових рішень ухвалою Надвірнянського районного суду Івано-Франківської області від 11 листопада 2021 року у справі №348/1734/20 закрито провадження за позовом відповідачки до позивача про визначення місця проживання дитини, зокрема, з огляду на аналогічну справу, що розглядається у Королівстві Іспанія. Вказане виключає оцінку обставин визначення місця проживання з одним із батьків у справі, що переглядається, а лише процедури повернення дитини до країни проживання, вивезення якої відбулося з порушенням процедур, визначених, зокрема, нормами міжнародного права.

Верховний Суд погоджується з висновками суду апеляційної інстанції, оскільки зі змісту психоемоційних характеристик дитини від 27 листопада 2021 року та 15 липня 2022 року не випливає, що існує серйозний ризик того, що повернення до країни поставить дитину під загрозу заподіяння фізичної або психологічної шкоди, або іншим шляхом створить для дитини нестерпну обставинку, а спрямований на визначення емоційного ставлення до батька, яке не є негативним.

Повернення до країни постійного проживання не вирішує питання опіки над дитиною чи розлуки з одним із батьків.

Верховний Суд зауважує, що не можна вважати, що наведені психологічні висновки вказують на тяжкі наслідки у разі повернення Тадео до Королівства Іспанія, оскільки суд першої інстанції, взявши до уваги висновок органу опіки і піклування про встановлення місця проживання дитини з матір'ю, що не є предметом дослідження у цій справі, водночас проігнорував його в частині рекомендації посилення контакту позивача з сином.

У контексті винятків, передбачених Гаазькою Конвенцією 1980 року, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що досліджені у цій справі належні та допустимі докази є достатніми для підтвердження права на повернення дитини до Королівства Іспанія. Проте заперечення відповідачки не підтверджені належними і достатніми доказами.

Відповідачка не довела обставин того, що дитина прижилася та соціалізувалася, оскільки довідки про стан здоров'я дитини та перебування в черзі на відвідування дитячого садка не є належними достатніми доказами цього, водночас немає доказів відвідування закладу дошкільного виховання чи отримання індивідуальної освіти, гуртків, встановлення дружніх відносин у середовищі однолітків у місці тимчасово перебування в Україні тощо.

Верховний Суд зауважив, що суди не досліджують лише емоційний зв'язок малолітньої дитини з кожним із батьків, оскільки те, що дитина прижилася, стосується питань соціалізації самої дитини в країні її перебування.

Верховний Суд звертає увагу, що відповідачка не надала доказів того, що повернення дитини утруднить її зв'язок з матір'ю. Між Республікою Іспанія та Україною діє безвізовий режим, позивачка працює в Іспанії та має дохід в Україні, не надала доказів проблем зі здоров'ям чи інших перешкод для супроводження дитини до країни постійного проживання.

Верховний Суд звертає увагу, що висновки суду апеляційної інстанції про те, що, оскільки позивач розпочав процедуру повернення дитини до місця її постійного проживання менш ніж через 1,5 місяця з моменту її переміщення, то суд не має підстав для перевірки обставин про те, чи прижилася дитина в новому середовищі, є передчасними. Однак, враховуючи, що під час ухвалення оскаржуваного рішення суд апеляційної інстанції оцінив висновок органу опіки піклування, психоемоційні характеристики дитини від 27 листопада 2021 року та 15 липня 2022 року, вказавши, що суд першої інстанції всупереч приписам Гаазької Конвенції 1980 року досліджував і встановлював обставини, що не є предметом позову, з огляду на фактичні обставини цієї справи, це не призвело до ухвалення незаконного рішення.

Висновки психолога, надані відповідачкою, не містять оцінки можливого заподіяння фізичної чи психічної шкоди дитині у випадку її повернення, а виключно рекомендації загального характеру про необхідність підтримки позитивного психоемоційного стану дитини.

З огляду на фактичні обставини справи відсутність доказів серйозного ризику того, що повернення дитини поставить її під загрозу заподіяння шкоди психіці, відмова у позові не може бути виправданою.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109854954>.

2.1.5. Справи щодо визначення походження дітей, позбавлення та поновлення батьківських прав

Постанова Верховного суду від 24.03.2023 у справі №343/505/22

З огляду на пріоритет якнайкращих інтересів дитини, Верховний Суд вважає, що неврахування апеляційним судом думки малолітнього щодо позбавлення його батька батьківських прав є виправданим з огляду на його вік, а небажання дитини спілкуватися з батьком може бути викликане тривалою відсутністю останнього у житті дитини.

Суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування (про доцільність чи недоцільність позбавлення батьківських прав), якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Висновок має рекомендаційний характер, а тому не може бути безумовною підставою для задоволення позову та позбавлення одного з батьків батьківських прав.

Судом правомірно попереджено батька про обов'язок змінити ставлення до виховання дитини та роз'яснено, що у разі відсутності реальних змін у поведінці відповідача як батька щодо сина протягом розумного строку після ухвалення оскаржуваного судового рішення позивач може знову ініціювати питання про позбавлення його батьківських прав.

1. Обставини справи

Позивач звернулася до суду з позовом до відповідача про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітнього сина.

На обґрунтування позовних вимог зазначала, що вона та відповідач уклали шлюб у 2007 році, проте через постійні конфлікти, сварки та скандали сімейне життя з відповідачем не склалося і вищезазначений шлюб було розірвано в судовому порядку в 2009 році. Після розлучення син залишився проживати з матір'ю.

Із цього часу відповідач взагалі не цікавився життям сина, не брав участі ні у вихованні, ні у його матеріальному забезпеченні. За її позовом рішенням Долинського районного суду від 22 березня 2010 року з відповідача на її користь було стягнуто аліменти на утримання неповнолітнього сина у розмірі 1/4 його доходів. Рішенням цього ж суду від 27 серпня 2012 року розмір аліментів зменшено до 1/6 частки доходів відповідача.

Дізнавшись від виконавчої служби про таке рішення суду, вона подала заяву про повернення їй виконавчого листа, оскільки сподівалася, що відповідач добровільно матеріально допомагатиме дитині, проте жодних коштів на утримання дитини від колишнього чоловіка не отримано.

З 2012 року відповідач повністю припинив цікавитися дитиною, самоусунувся як від виховання, так і від матеріального забезпечення сина, жодних коштів за останніх 10 років на його утримання не надавав, не спілкувався, жодного разу його не відвідував, хоча також проживає в місті Долина. Востаннє бачив дитину, коли сину виповнився 1 рік, і на день народження дитини він приніс іграшки (м'ячик і маленьку машинку).

Свого біологічного батька син не знає взагалі, батьком називає її теперішнього чоловіка.

Вважає, що свідоме і тривале нехтування відповідачем своїми батьківськими обов'язками щодо дитини є наслідком його винної поведінки та підставою для позбавлення його батьківських прав. Крім того, вона переконана, що його відношення до дитини в майбутньому не зміниться і позбавлення батьківських прав відповідача в першу чергу відповідатиме інтересам їхнього сина.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції позов позивача задоволено, позбавлено відповідача батьківських прав стосовно неповнолітнього сина.

Рішення суду першої інстанції мотивовано тим, що відповідач ухиляється від належного виконання своїх батьківських обов'язків з виховання, утримання сина, не відвідує його, не проявляє щодо нього батьківського піклування та турботи, не цікавиться його станом здоров'я, хоча має таку можливість, врахувавши висновок органу опіки та піклування Долинської міської ради та пояснення неповнолітнього сина сторін, суд дійшов висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог.

Не погоджуючись з рішенням суду першої інстанції, відповідач подав апеляційну скаргу.

Постановою апеляційного суду скаргу відповідача задоволено, рішення суду першої інстанції скасовано. Ухвалено нове рішення, яким відмовлено у задоволенні позовних вимог про позбавлення батьківських прав.

Попереджено відповідача про необхідність належного виконання батьківських обов'язків та зміни ставлення до виховання сина.

Покладено на орган опіки та піклування Долинської міської ради Івано-Франківської області обов'язок контролю щодо виконання відповідачем своїх батьківських обов'язків стосовно сина.

Постанова суду апеляційної інстанції мотивована тим, що позбавлення батьківських прав відповідача щодо неповнолітнього сина є передчасним та не відповідає інтересам дитини.

Судом встановлено, що відповідач не втратив інтересу до участі у вихованні сина, має намір на відновлення відносин з ним, а тому застосування до нього такого крайнього заходу, як позбавлення батьківських прав, у цьому випадку не є виправданим.

При цьому судом апеляційної інстанції зазначено, що думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав, оскільки її думка не завжди може відповідати її інтересам, може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, яким вона з огляду на малолітній вік неспроможна надавати правильну оцінку, чи інших можливих факторів впливу на неї.

Щодо висновку органу опіки та піклування про доцільність позбавлення батьківських прав апеляційний суд виходив із того, що відповідно до статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком про доцільність чи недоцільність позбавлення батьківських прав, якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини. Отже, такий висновок має рекомендаційний характер, а тому не може бути безумовною підставою для задоволення позову та позбавлення одного з батьків батьківських прав.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Верховний Суд погодився з висновками, викладеними в постанові апеляційного суду, та залишив без змін вказане судове рішення, зважаючи на таке.

Статтею 15 ЦК України визначено, що кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Отже, стаття 15 ЦК України визначає об'єктом захисту порушене, невизнане або оспорюване право чи цивільний інтерес. Порушення права пов'язане з позбавленням його володільця можливості здійснити (реалізувати) своє право повністю або частково. При оспорюванні або невизнанні права виникає невизначеність у праві, викликана поведінкою іншої особи.

Відповідно до частини третьої статті 51 Конституції України сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою.

Частиною першою статті 8 Закону України «Про охорону дитинства» передбачено, що кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (частина перша статті 12 Закону України «Про охорону дитинства»).

Відповідно до частини першої статті 19 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року (далі – Конвенція), держава вживає усіх необхідних заходів з метою захисту дитини від відсутності піклування або недбалого ставлення до неї з боку батьків.

За положеннями частин першої, другої статті 27 Конвенції кожна дитина має право на рівень життя, необхідний для її фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку. Батьки несуть основну відповідальність за забезпечення в межах своїх здібностей і фінансових можливостей умов життя, необхідних для розвитку дитини.

Відповідно до частини восьмої статті 7 СК України регулювання сімейних відносин має здійснюватися з максимально можливим урахуванням інтересів дитини.

Згідно з частинами другою та четвертою статті 155 СК України батьківські права не можуть здійснюватися всупереч інтересам дитини. Ухилення батьків від виконання батьківських обов'язків є підставою для покладення на них відповідальності, встановленої законом.

Відповідно до частини першої статті 164 СК України мати, батько можуть бути позбавлені судом батьківських прав, якщо вона, він:

- 1) не забрали дитину з пологового будинку або з іншого закладу охорони здоров'я без поважної причини і протягом шести місяців не виявляли щодо неї батьківського піклування;
- 2) ухиляються від виконання своїх обов'язків щодо виховання дитини та/або забезпечення здобуття нею повної загальної середньої освіти;
- 3) жорстоко поводяться з дитиною;
- 4) є хронічними алкоголіками або наркоманами;
- 5) вдаються до будь-яких видів експлуатації дитини, примушують її до жебракування та бродяжництва;
- 6) засуджені за вчинення умисного кримінального правопорушення щодо дитини.

Тлумачення пункту 2 частини першої статті 164 СК України свідчить, що ухилення від виконання своїх обов'язків з виховання дитини може бути підставою для позбавлення батьківських прав лише за умови винної поведінки батьків, свідомого нехтування ними своїми обов'язками.

Разом з тим позбавлення батьківських прав є виключною мірою, тягне за собою серйозні правові наслідки як для батька, так і для дитини.

Позбавлення батьківських прав допускається, лише коли змінити поведінку батька у кращу сторону неможливо і при наявності вини в діях батьків. Дитина має право на особливе піклування та повинна мати свободу вибору щодо своїх батьків.

Аналізуючи встановлені факти у контексті позбавлення батьківських прав, необхідно зважати на те, що позбавлення батьківських прав на дитину вже несе в собі негативний вплив на свідомість дитини, та застосовувати цей захід як крайню міру впливу та захисту прав дитини.

Отже, позбавлення батьківських прав є крайнім заходом, який слід розглядати як виключний і надзвичайний спосіб впливу на недобросовісних батьків.

Відповідно до частин другої, третьої статті 171 СК України дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном. Суд має право постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси.

Озвучена думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується при вирішенні питання про позбавлення батьківських прав, оскільки її думка не завжди може відповідати її інтересам, може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, яким вона з огляду на малолітній вік неспроможна надавати правильну оцінку, чи інших можливих факторів впливу на неї.

Подібний висновок викладений у постанові Верховного Суду від 13 липня 2022 року у справі №705/3040/18 (провадження №61-19878св21).

З огляду на пріоритет якнайкращих інтересів дитини Верховний Суд вважає, що неврахування апеляційним судом думки малолітнього щодо позбавлення його батька батьківських прав є виправданим з огляду на його вік, та небажання дитини спілкуватися з батьком може бути викликане тривалою відсутністю останнього у житті дитини.

Відповідно до статті 19 СК України суд може не погодитися з висновком органу опіки та піклування (про доцільність чи недоцільність позбавлення батьківських прав), якщо він є недостатньо обґрунтованим, суперечить інтересам дитини.

Отже, висновок має рекомендаційний характер, а тому не може бути безумовно підставою для задоволення позову та позбавлення одного з батьків батьківських прав.

Суд апеляційної інстанції, встановивши, що відповідач не відмовляється від виконання своїх батьківських обов'язків, а навпаки, бажає спілкуватися та бачитися з дитиною, не втратив інтересу до участі у вихованні сина та має намір на відновлення відносин з ним, дійшов правильного висновку про те, що така поведінка відповідача дає підстави вважати, що останній не нехтує інтересами дитини та не бажає розривати зв'язки із сином, а позбавлення його батьківських прав слід розглядати як крайній захід сімейно-правового характеру, який застосовується до батьків, що не забезпечують належного виховання своїх дітей.

При цьому апеляційним судом правомірно попереджено батька про обов'язок змінити ставлення до виховання дитини та роз'яснено, що у разі відсутності реальних змін у поведінці відповідача як батька щодо сина протягом розумного строку після ухвалення оскаржуваного судового рішення позивач може знову ініціювати питання про позбавлення його батьківських прав.

Доводи касаційної скарги про те, що суд апеляційної інстанції в оскаржуваному судовому рішенні застосував норму права без урахування висновків щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених у постанові Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі №459/3411/18, не заслуговують на увагу з огляду на такі міркування.

У постанові від 29 вересня 2021 року у справі №459/3411/18 (провадження №61-10531св21) Верховний Суд, погоджуючись з висновками судів про позбавлення відповідача батьківських прав стосовно дочки, виходив із того, що відповідач нехтує потребами своєї дочки, порушує права дитини на належне батьківське виховання, не виконує батьківських обов'язків та застосовує до дитини фізичне насильство, що спричиняє її тілесні ушкодження.

Отже, правовідносини у зазначеній справі стосуються інших фактичних обставин щодо участі батька у вихованні дитини, ніж у справі, яка переглядається.

Посилання заявника на недослідження апеляційним судом зібраних у справі доказів є неспроможними, позаяк суд апеляційної інстанції на підставі належним чином оцінених доказів встановив фактичні обставини, що мають значення для правильного вирішення справи. Встановлення обставин справи, дослідження та оцінка доказів є прерогативою судів першої та апеляційної інстанцій, а суд касаційної інстанції не наділений повноваженнями втручатися в оцінку доказів.

Аналізуючи питання обсягу дослідження доводів заявника та їх відображення в оскаржуваному судовому рішенні, питання обґрунтованості висновків суду апеляційної інстанції, Верховний Суд виходить з того, що у справі, яка переглядається, було надано вичерпну відповідь на всі істотні питання, які виникають при кваліфікації спірних відносин як у матеріально-правовому, так і у процесуальному сенсах, а доводи, викладені в касаційній скарзі, за своїм змістом зводяться до незгоди з наданою судом оцінкою зібраних у справі доказів та встановлених на їх підставі обставин, спрямовані на доведення необхідності переоцінки доказів, що згідно з частиною першою статті 400 ЦПК України на стадії перегляду справи у касаційному порядку не передбачено.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109854934>.

Постанова Верховного Суду від 08.03.2023 у справі №205/5698/21 (провадження №61-564св23)

Нез'явлення відповідачки разом із дитиною до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи свідчить про її небажання отримати точні висновки щодо походження дитини на спростування доводів позивача про оспорювання батьківства. Вказані дії та бездіяльність відповідача, що призвели до неможливості проведення експертизи, надають суду можливість визнати факт та встановити з урахуванням інших доказів походження дитини від позивача.

Суд повинен розмежовувати вимоги про визнання батьківства на підставі статті 128 СК України (визнання батьківства за рішенням суду), до якої позовна давність не застосовується, та вимоги про визнання батьківства з правових підстав, визначених частиною першою статті 129 СК України (спір про батьківство між чоловіком матері дитини та особою, яка вважає себе батьком дитини), до якої застосовується позовна давність в один рік.

1. Обставини справи

У липні 2021 року позивач звернувся до суду з позовом до відповідачки про визнання батьківства.

Позов мотивований тим, що він познайомився з відповідачкою восени 2017 року і з того часу у них були неодноразові стосунки інтимного характеру, від яких народилася дитина.

При цьому на той час відповідач перебувала в зареєстрованому шлюбі, а тому у свідоцтві про народження дитини батьком записала свого чоловіка.

Також позивач вказував, що після народження дитини він повідомив офіційному чоловіку відповідачки про те, що біологічним батьком вказаної дитини є саме він, позивач у справі. Внаслідок цього останній звернувся до суду з позовом про оспорювання батьківства та рішенням Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 25 листопада 2020 року вирішено виключити відомості про нього як батька дитини з актового запису про народження. Цим же судовим рішенням встановлено, що останній не може бути біологічним батьком дитини.

Посилаючись на викладене, позивач просив суд визнати його батьком дитини, матір'ю якої є відповідачка, на підставі статей 128, 129 СК України.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції в задоволенні позовних вимог відмовлено.

Рішення суду мотивоване тим, що судом призначалася судово-генетична експертиза для встановлення біологічного батьківства позивача, однак відповідач разом з дитиною не з'являлися для забору біологічних зразків для проведення судово-генетичної експертизи, що унеможливило її проведення та свідчить про їх ухилення від проведення зазначеної експертизи з метою встановлення істини у цій справі.

Таким чином, суд першої інстанції, розцінивши нез'явлення відповідача разом із дитиною до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи як ухилення від участі в проведенні експертних дій, дійшов висновку про наявність підстав для констатації того факту, що саме позивач є біологічним батьком дитини, оскільки такі дії відповідачки свідчать про її небажання отримати точні висновки щодо походження дитини на спростування доводів позивача.

Отже, суд першої інстанції вважав, що право позивача є порушеним і судом встановлено достатньо підстав для визнання його батьківства дитини, однак із цим позовом позивач звернувся до суду лише 07 липня 2021 року, тобто з пропуском річного строку позовної давності, встановленого законодавством для такого виду спірних правовідносин. При цьому будь-яких конкретних правових і беззаперечних доказів, які б свідчили про поважність причин пропуску, передбаченого частиною другою статті 129 СК України, річного строку позовної давності та об'єктивну неможливість звернутися до суду з позовом сторона позивача не надала, а судом відповідних доказів не здобуто, тому суд дійшов висновку про відмову у задоволенні позовних вимог з підстав пропуску позивачем річного строку позовної давності для пред'явлення вимог про визнання батьківства.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу відповідача задоволено. Рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове судове рішення про відмову в задоволенні позову.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що суд першої інстанції дійшов правильного висновку про обґрунтованість позову, оскільки нез'явлення відповідача разом із дитиною до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи є ухиленням від участі в проведенні експертних дій, а тому саме позивач є біологічним батьком дитини, оскільки такі дії відповідачки свідчать про її небажання отримати точні висновки щодо походження дитини на спростування доводів позивача.

При цьому суд дійшов помилкового висновку про пропуск позивачем позовної давності, встановленої частиною другою статті 129 СК України, оскільки хоча зміст листування сторін за допомогою електронних засобів комунікації за період 2018 – 2019 років, дійсно, свідчить про те, що позивач з моментів вагітності матері дитини та народження дитини позиціонував себе саме як її біологічний батько, однак факт батьківства офіційного чоловіка відповідачки відносно дитини виключено лише рішенням Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 25 листопада 2020 року. Таким чином, звернувшись до суду із цим позовом у липні 2021 року, позивачем не було пропущено річний строк позовної давності для пред'явлення вимог про визнання батьківства.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Для встановлення батьківства правове значення мають фактичні дані, які підтверджують спільне проживання матері і батька дитини, ведення ними спільного господарства до народження дитини або спільне її виховання чи утримання, а також докази, що підтверджують визнання особою батьківства.

При вирішенні спору про визнання батьківства суд приділяє особливу увагу інтересам дитини, не ігноруючи при цьому інтереси ймовірного біологічного батька.

Висновок судово-медичної (молекулярно-генетичної) експертизи є підставою для категоричного висновку для визнання батьківства, оскільки ДНК-тест є єдиним науковим методом точного встановлення батьківства стосовно конкретної дитини і його доказова цінність суттєво переважає будь-який інший доказ, наданий сторонами, з метою підтвердити або спростувати факт оспорюваного батьківства (рішення Європейського суду з прав людини у справі «Калачова проти Росії» від 07 травня 2009 року, заява №3451/05).

Згідно з частиною четвертою, пунктами 3-5 частини п'ятої статті 12 ЦПК України кожна сторона несе ризик настання наслідків, пов'язаних із вчиненням чи невчиненням нею процесуальних дій. Суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість: роз'яснює у випадку необхідності учасникам судового процесу їхні процесуальні права та обов'язки, наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій; сприяє учасникам судового процесу в реалізації ними прав, передбачених цим Кодексом; запобігає зловживанню учасниками судового процесу їхніми правами та вживає заходів для виконання ними їхніх обов'язків.

У частині першій статті 44 ЦПК України передбачено, що учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами; зловживання процесуальними правами не допускається.

Відповідно до частини першої статті 109 ЦПК України у разі ухилення учасника справи від подання експертним необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Судом апеляційної інстанції встановлено, що у справі призначалася судово-генетична експертиза для встановлення біологічного батьківства позивача, проте відповідачка разом з дитиною не з'явилися для забору біологічних зразків для проведення судово-генетичної експертизи, що унеможливило її проведення, і це свідчить про їх ухилення від проведення зазначеної експертизи з метою встановлення істини у справі.

Нез'явлення відповідачки разом із дитиною до експертної установи для відібрання біологічних матеріалів для проведення судово-генетичної експертизи свідчить про її небажання отримати точні висновки щодо походження дитини на спростування доводів позивача про оспорювання батьківства.

При цьому судом першої інстанції вжито належних процесуальних заходів з метою проведення судово-генетичної експертизи та забезпечення участі відповідача разом із дитиною у її проведенні.

Відповідач не довела наявності поважних підстав, які перешкодили їй з'явитися разом із дитиною до експертної установи для забору відповідних зразків її та дитини. Вказані дії та бездіяльність відповідача, що призвели до неможливості проведення експертизи, надали апеляційному суду можливість визнати факт та встановити з урахуванням інших доказів походження дитини від позивача (стаття 109 ЦПК України).

Визнання позивача батьком малолітньої дитини відповідає інтересам малолітньої дитини. Негативних наслідків для дитини судом апеляційної інстанції не встановлено.

Подібний правовий висновок викладено у постановках Верховного Суду від 25 серпня 2020 року у справі №478/690/18 (провадження №61-18333св19); від 09 вересня 2020 року у справі №277/836/16-ц, (провадження №61-48029св18). Ця правова позиція є незмінною.

Враховуючи викладене, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку про наявність підстав для задоволення позову.

Колегія суддів відхиляє аргументи касаційної скарги про пропуск позивачем позовної давності з огляду на таке.

Тлумачення норм СК України свідчить, що:

законодавець передбачив різні підстави для пред'явлення позовної вимоги про визнання батьківства відповідно до статей 128 та 129 СК України;

у статті 128 СК України регулюється випадок, за яким запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень провадиться за прізвищем та громадянством матері, а ім'я та по батькові батька дитини записуються за її вказівкою. Саме в такому разі особа, яка вважає себе батьком дитини, може подати до суду позовну заяву про визнання свого батьківства. При цьому з урахуванням змісту частини першої статті 20 СК України та статті 128 СК України позовна вимога про визнання батьківства згідно зі статтею 128 СК України виключена законодавцем зі сфери дії позовної давності;

частина перша статті 129 СК України стосується ситуації, за якої оспорити батьківство може чоловік, який вважає себе батьком дитини, а батьком дитини записаний інший чоловік. Тобто позивачем є чоловік, який вважає себе батьком дитини, а відповідачем – чоловік, який записаний батьком дитини.

Предметом доказування в цьому разі є відсутність кровної спорідненості між дитиною і чоловіком, записаним як батько в актовому записі про народження дитини, та наявність такої спорідненості між дитиною й особою, яка вважає себе її батьком. До позовної вимоги про визнання батьківства згідно з частиною першою статті 129 СК України застосовується позовна давність в один рік.

Обміркувавши аргументи відповідача у справі, колегія суддів вважає, що у цьому випадку підлягають розмежуванню вимоги про визнання батьківства на підставі статті 128 СК України, до якої позовна давність не застосовується, та вимоги про визнання батьківства з правових підстав, визначених частиною першою статті 129 СК України, до якої застосовується позовна давність в один рік.

За обставинами цієї справи відсутній спір між позивачем і чоловіком матері дитини про батьківство щодо дитини ОСОБА_3, оскільки рішенням Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 25 листопада 2020 року, яке набрало законної сили, вирішено виключити відомості про ОСОБА_4 як батька дитини та відомості про батька дитини записати за заявою матері відповідно до частини першої статті 135 СК України.

Отже, до вимоги позивача про визнання батьківства не можуть застосовуватися положення статті 129 СК України, яка регулює спір про батьківство між чоловіком матері дитини та особою, яка вважає себе батьком дитини, зокрема положення частини другої цієї статті про річний строк позовної давності до вимоги про визнання батьківства в межах вирішення такого спору про батьківство.

Звертаючись до суду з позовом позивач просив про визнання батьківства, пославшись як на положення статті 128, так і на положення статті 129 СК України.

Відповідно до висновку Верховного Суду, зробленого у постанові від 30 червня 2021 року у справі №742/3238/17, у цивільному процесуальному законодавстві діє принцип *jura novit curia* (суд знає закони), який полягає в тому, що: 1) суд знає право; 2) суд самостійно здійснює пошук правових норм щодо спору безвідносно до посилання сторін; 3) суд самостійно застосовує право до фактичних обставин спору (*da mihi factum, dabo tibi jus*). Активна роль суду в цивільному процесі проявляється, зокрема, у самостійній кваліфікації судом правової природи відносин між позивачем і відповідачем, виборі і застосуванні до спірних правовідносин відповідних норм права, повного і всебічного з'ясування обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

При вирішенні цивільного спору суд у межах своїх процесуальних повноважень та в межах позовних вимог встановлює зміст (правову природу, права та обов'язки) правовідносин сторін, які випливають зі встановлених обставин, і визначає правову норму, яка підлягає застосуванню до цих правовідносин. Законодавець вказує саме на норму права, що є значно конкретизованим, аніж закон. Крім того, з огляду на положення ЦПК України така функціональність суду носить імперативний характер. Підсумок такої процесуальної діяльності суду відображається в судовому рішенні, зокрема в його мотивувальній і резолютивній частинах.

Тому обов'язок надати правову кваліфікацію відносинам сторін з огляду на факти, установлені під час розгляду справи, та визначити, яка правова норма підлягає застосуванню для вирішення спору, покладено саме на суд, що є складовою класичного принципу *jura novit curia*.

Оскільки за обставин цієї справи запис про батька дитини ОСОБА_3 вчинено відповідно до частини першої статті 135 СК України на виконання рішення Ленінського районного суду м. Дніпропетровська від 25 листопада 2020 року, позов про визнання батьківства позивача, який вважає себе батьком дитини, має регулюватися статтею 128 СК України, до якої позовна давність не застосовується.

Суд апеляційної інстанції на зазначене уваги не звернув, помилково застосувавши до спірних правовідносин положення статті 129 СК України, почав обговорювати поважність причин пропуску річного строку, встановленого частиною другою цієї статті, незважаючи на те, що вимога про визнання батьківства на підставі статті 128 СК України, яка підлягає застосуванню у цій справі, виключена законодавцем зі сфери дії позовної давності.

Таким чином, суд застосував норму матеріального права, зокрема положення статті 129 СК України, яка не підлягала застосуванню.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися в Єдиному державному реєстрі судових рішень за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109547238>.

Постанова Верховного Суду від 11.01.2023 у справі №504/4181/17 (провадження №61-7905св22)

Посилання апеляційного суду на те, що позивач протягом 10 років, знаючи про своє батьківство, не виявив жодного піклування про неї та не надавав матеріальної допомоги, не може бути підставою для відмови біологічному батьку у визнанні батьківства.

Посилання суду апеляційної інстанції на те, що відповідач 2 добровільно дав згоду на зазначення його батьком дитини у свідоцтві про народження та виконує всі обов'язки батька щодо дитини, не може бути підставою для відмови біологічному батьку про встановлення його батьківства.

Висновки апеляційного суду про те, що бездіяльність позивача, яка виразилася у тому, що він своєчасно не здійснив жодної дії на засвідчення походження дитини від нього, позбавляє його права на визнання батьківства і позбавляє його права оспорювати батьківство іншої особи, є помилковими.

1. Обставини справи

У листопаді 2017 року позивач звернувся до суду з позовом про оспорювання батьківства, внесення відомостей до державного реєстру актів цивільного стану, визнання частково недійсним актового запису.

На обґрунтування позову позивач посилався на те, що він із 2011 року перебував у фактичних шлюбних відносинах з відповідачкою. Протягом чотирьох років вони проживали разом, вели спільне господарство. У жовтні 2011 року відповідач повідомила йому, що вагітна, та вони почали готуватися до пологів, разом відвідували лікарів, вибирали речі для майбутньої дитини. Згодом у них народилася донька.

Позивач посилався на те, що він не звернув увагу на оформлення документів про народження дитини, відповідач зробила все самостійно, оскільки він був необізнаний у таких справах. Надалі він дізнався, що інформація про батька дитини була внесена зі слів відповідача, а саме: батьком дитини зазначено іншу особу.

Протягом двох років після народження дитини позивач підтримував разом із відповідачкою стосунки, разом виховували дитину, відвідували публічні місця, зустрічали свята. Іноді сторони проживали окремо, оскільки час від часу виникали сварки, однак він продовжував виконувати свої обов'язки батька щодо утримання дитини, купляв необхідні речі, медикаменти, продукти харчування.

Наприкінці 2014 року відповідач повідомила позивачу про припинення між ними відносин, заборонила йому спілкуватися та бачитися з дитиною.

Пізніше позивачу стало відомо, що 08 листопада 2014 року відповідач уклала шлюб з відповідачем 2.

05 березня 2015 року відповідач 2 звернувся до відділу РАЦС із заявою про визнання батьківства відносно дитини. За його заявою в актовий запис про народження №37 від 18 травня 2012 року були внесені зміни щодо прізвища дитини та відомості про батька.

Позивач зазначає, що, оскільки на час народження дочки відповідач 2 перебував в іншому зареєстрованому шлюбі, то він не міг бути батьком цієї дитини.

Позивач вважає себе біологічним батьком дитини та оспорує батьківство відповідача 2.

Крім того, позивач вважав, що правовідносини, які виникли між сторонами, не врегульовані СК України, тому суд має застосувати аналогію права та керуватися положеннями статті 136 СК України, а саме: у разі доведеності відсутності кровного споріднення між особою, яка записана батьком, та дитиною, суд ухвалює рішення про виключення відомостей про особу як батька дитини з актового запису про її народження.

Посилаючись на викладене, позивач просив суд:

– визнати поважною причиною пропуску строку на звернення до суду з позовом про визнання батьківства та поновити його;

– визнати позивача біологічним батьком малолітньої дитини;

– визнати відповідача 2 таким, що не є біологічним батьком малолітньої дитини;

– визнати частково недійсним актовий запис про народження №37 від 18 травня 2012 року, вчинений відділом державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Комінтернівського районного управління юстиції відносно дитини;

– внести зміни до актового запису про народження №37 від 18 травня 2012 року, здійсненого відділом державної реєстрації актів цивільного стану реєстраційної служби Комінтернівського районного управління юстиції в Одеській області, про народження дитини, а саме: в графі «прізвище» змінити з «ІНФОРМАЦІЯ_6» на «ІНФОРМАЦІЯ_6»; в графі «по батькові» змінити з «ІНФОРМАЦІЯ_6» на «ІНФОРМАЦІЯ_6»; в графі відомості про батька виключити відомості про відповідача 2, ІНФОРМАЦІЯ_3, громадянина України;

– внести відомості про батька дитини – позивача, громадянина України, уродженця міста Одеса, Україна, зареєстрованого за адресою: АДРЕСА_1.

2. Рішення судів першої та апеляційної інстанцій

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позову відмовлено.

Відмовляючи у задоволенні позовних вимог, суд першої інстанції виходив із того, що відповідно до статей 136, 138 СК України позивач не є тією особою, яка має право оспорювати батьківство відповідача 2 щодо дитини. Крім того, суд урахував, що відповідач 2 повністю визнав себе батьком, своє батьківство не оспорує, особисто звернувся із заявою до місцевого відділу реєстрації актів цивільного стану щодо визнання батьківства та внесення відповідних відомостей до актового запису про народження дитини. Також суд урахував, що непроведення судово-генетичної експертизи у цьому випадку не має істотного значення, оскільки особами, які мають право на звернення до суду з позовом про виключення відомостей із актового запису про народження, такий факт не оспорується.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу позивача задоволено частково.

Рішення суду першої інстанції змінено в мотивувальній частині. В іншій частині рішення суду залишено без змін.

Змінюючи рішення суду першої інстанції, апеляційний суд виходив із того, що суд першої інстанції дійшов правильного висновку про відмову у задоволенні позовних вимог позивача, однак помилився щодо мотивів такої відмови.

Апеляційний суд, відмовляючи у задоволенні позовних вимог, виходив із того, що на перше місце ставляться якнайкращі інтереси дітей, оцінка яких включає в себе знаходження балансу між усіма елементами, необхідними для ухвалення рішення, а тому задоволення позовних вимог позивача, який протягом тривалого часу (десяти років із дня народження дитини) не цікавився нею, не утримував її, не виконував батьківських обов'язків, не відповідає інтересам дитини, її психологічному та гармонійному розвитку. Тому суд дійшов висновку, що втручання держави в життя сім'ї загалом та дитини зокрема у цьому випадку не може вважатися пропорційним заявленій меті, оскільки заявленою метою позивача у сенсі пред'явлених позовних вимог є внесення змін до державного реєстру актів цивільного стану шляхом зміни прізвища та по батькові дитини, внесення відомостей про батька дитини – позивача, тобто формальні обставини, а не налагодження контакту з дитиною, її матеріальне забезпечення, фізичний і духовний розвиток тощо. Крім того, суд виходив із того, що саме внаслідок своєї бездіяльності, яка виразилася у тому, що позивач своєчасно не здійснив жодної дії відповідно до чинного законодавства на засвідчення походження дитини від нього, позивач набув такого статусу, який відповідно до положень статті 136 СК України позбавив його права оспорювати батьківство відповідача 2 щодо дитини.

Також суд урахував висновок психологічного дослідження від 28 листопада 2016 року №5257 Одеського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, який міститься у справі №504/597/15, згідно з яким поява у житті дитини біологічного батька буде суттєвим стресовим чинником, оскільки благополучне існування дитини у сім'ї, яку вона сприймає за рідну, буде порушено.

3. Позиція Верховного Суду та нормативно-правове обґрунтування

Колегія суддів Верховного Суду не погодилася з висновками суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Як вбачається з матеріалів справи, сторони у справі не заперечують, що позивач є біологічним батьком дитини.

У рішенні від 19 березня 2019 року Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) у справі «М. Т. v. UKRAINE», №950/17, §23-24, вказав, що питання полягає не в діях держави, а в ствердженні неналежності захисту національними судами приватного життя заявника у спорі між приватними сторонами. У справах такого типу має враховуватися справедливий баланс між відповідними конкуруючими інтересами. До того ж усі рішення щодо найкращих інтересів дитини повинні мати надзвичайне значення. Стосовно спорів про батьківство, ініційованих імовірними біологічними батьками, незважаючи на надану національним органом влади свободу розсуду в цій сфері, біологічний батько не повинен повністю виключатися із життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини. Суд встановлював порушення статті 8 Конвенції, коли національні органи влади відмовляли у розгляді позову ймовірного біологічного батька про встановлення його батьківства, лише пославшись на визнання батьківства іншим чоловіком та не розглянувши при цьому фактичні обставини справи. На противагу стаття 8 Конвенції не була порушена у випадках, коли національні органи влади відмовляли у розгляді такого позову після ретельного вивчення інтересів зацікавлених осіб, приділивши особливу увагу інтересам дитини, та не проігнорували при цьому інтереси ймовірного біологічного батька.

Апеляційний суд вдався до аналізу особи позивача, при цьому не навів конкретних підстав, за яких біологічний батько не може бути визнаний батьком дитини. Крім того, суд не встановив та не навів мотивів, чим саме буде порушено право та інтерес дитини встановленням батьківства позивача.

Також суд залишив поза увагою те, що фактично спір між сторонами щодо батьківства дитини відсутній, однак відповідач чинить перешкоди в документальному оформленні позивача батьком дитини. Тому першочерговому врахуванню при вирішенні справи підлягають інтереси дитини, а не самих сторін спору.

Посилання апеляційного суду на те, що позивач протягом 10 років, знаючи про своє батьківство, не виявив жодного піклування про неї та не надавав матеріальної допомоги не може бути підставою для відмови біологічному батьку у визнанні батьківства.

Подібний висновок міститься у постанові Верховного Суду від 15 вересня 2021 року у справі №754/18412/19 (провадження №61-8702св21).

Колегія суддів звертає увагу на те, що визнання батьківства за рішенням суду розглядається як засіб захисту прав дитини, тобто міра, спрямована на відновлення, визнання порушених або оспорених прав дитини. Визначення батьківства дитини є підставою виникнення батьківських обов'язків, зокрема обов'язку з утримання дитини (постанова Верховного Суду від 15 квітня 2021 року у справі №645/1098/18 (провадження №61-759св21)).

Посилання суду апеляційної інстанції на те, що відповідач 2 добровільно дав згоду на зазначення його батьком дитини у свідоцтві про народження та виконує всі обов'язки батька щодо дитини, не може бути підставою для відмови біологічному батьку про встановлення його батьківства.

Суд апеляційної інстанції, не розглянувши фактичні обставини справи, не перевіривши посилання позивача на розірвання шлюбу між відповідачами, не встановивши, якими саме доказами підтверджено матеріальне забезпечення дитини та виконання ним батьківських обов'язків, дійшов передчасного висновку про відмову у задоволенні позовних вимог про визнання батьківства та внесення змін до актового запису про народження дитини щодо батька дитини.

Крім того, основною ознакою сторін цивільного процесу є їхні матеріальна і процесуальна заінтересованість у справі. Саме сторони є суб'єктами правовідношення, з приводу якого виник спір. Доказів матеріальної і процесуальної заінтересованості відповідача матеріали справи не містять, а навпаки, спростовуються тим, що відповідач під час розгляду справи жодного разу не з'явився на судові засідання.

Висновки апеляційного суду про те, що саме внаслідок своєї бездіяльності, яка виразилася у тому, що позивач своєчасно не здійснив жодної дії відповідно до чинного законодавства на засвідчення походження дитини від нього, позбавляє його права на визнання батьківства щодо дитини, а також відповідно до положень статті 136 СК України позбавляє його права оспорювати батьківство відповідача 2 щодо дитини є помилковими та прийнятні з неправильним застосуванням норм матеріального права з огляду на таке.

Статтю 125 СК України передбачено два випадки визначення походження дитини від батька, якщо мати та батько дитини не перебувають у шлюбі між собою, а саме: 1) за заявою матері і батька дитини; 2) за рішенням суду.

Відповідач скористався своїм правом та звернувся до суду з позовом про визнання його батьківства щодо дитини.

Неподання ним заяви разом з матір'ю дитини до органів реєстрації актів цивільного стану не може бути підставою для відмови у визнанні батьківства.

Посилання апеляційного суду на те, що задоволення позовних вимог буде втручанням держави в життя сім'ї загалом та дитини зокрема, а також на те, що метою пред'явлених позивачем позовних вимог є внесення змін до державного реєстру актів цивільного стану шляхом зміни прізвища та по батькові дитини, тобто формальні обставини, а не налагодження контакту з дитиною, її матеріальне забезпечення, фізичний та духовний розвиток, є припущенням і суперечать нормам процесуального законодавства.

Враховуючи зазначене, колегія суддів дійшла висновку про скасування постанови апеляційного суду та направлення справи на новий розгляд у частині вирішення позовних вимог для встановлення батьківства позивача та внесення змін про батька дитини в актовий запис про народження дитини.

Щодо вирішення питання про зміну прізвища дитини

Позивачем у позові не зазначено жодних обставин, які свідчать про необхідність зміни прізвища дитини, та яким інтересам дитини будуть відповідати такі зміни. Вказані обставини не досліджувалися і судами попередніх інстанцій.

У зв'язку із зазначеним колегія суддів дійшла висновку про направлення справи в цій частині на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Інші вимоги позивача є похідними вимогами від вимог про встановлення батьківства та їх задоволення, залежать від дослідження всіх обставин справи.

Отже, розглядаючи справу, суд апеляційної інстанції не усунув всіх порушень, допущених судом першої інстанції, не встановив всіх обставин справи, не врахував те, що біологічний батько не повинен повністю виключатися із життя своєї дитини, якщо тільки цього не вимагають відповідні причини щодо захисту найкращих інтересів дитини, не врахував її інтереси, не підтвердив свої висновки доказами і матеріалами справи та всупереч принципу правової визначеності неправильно застосував норми матеріального права і порушив норми процесуального права, дав помилкову правову оцінку спірним правовідносинам, як наслідок ухвалив рішення, яке не ґрунтується на законі.

Постанова суду апеляційної інстанції не відповідає вимогам обґрунтованості та вмотивованості, вона не ґрунтується на аналізі взаємозв'язку між нормою права та належними доказами, наданими сторонами.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108516060>

2.1.6. Справи щодо видання обмежувальних приписів

Постанова ВС/КЦС від 09.01.2023 у справі №161/5807/22 (провадження №61-8806св22)

Аналізуючи питання обсягу дослідження доводів заявника та їх відображення в оскаржуваному судовому рішенні, питання обґрунтованості висновків апеляційного суду, Верховний Суд виходив з того, що у справі, яка переглядалася, було надано вичерпну відповідь на всі істотні питання, що виникають при кваліфікації спірних відносин, як у матеріально-правовому, так і у процесуальному сенсах.

1. Короткий зміст заявлених вимог

13.05.2022 заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису. Заява мотивована тим, що вона із заінтересованою особою перебувала у зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням суду від 28.04.2022. За час перебування у шлюбі у них народилося двоє дітей – син і дочка.

З 24.04.2022 заінтересована особа систематично проявляє до неї безпідставну агресію, цькування, погрожує, психологічно тисне, ображає нецензурно, унаслідок чого між ними почали виникати численні сварки. Ці дії свідчать про застосування заінтересованою особою щодо неї психологічного та фізичного домашнього насильства. Зокрема, 24.04.2022 близько 23 год. у квартирі між ними виник конфлікт, під час якого заінтересована особа вдарив її шваброю по правій руці, внаслідок чого у неї утворилася відкрита рана, кров з якої була на ній та на гардинах. Потім він вдарив її по ногах. Він із сином намагалися зв'язати її мотузками. Син накинув на її обличчя ковдру, щоб вона не кричала. Каткування тривало майже 5 годин. Потім заінтересована особа викликав поліцію. На її переконання це було зумовлено тим, щоб його не звинувачували у вчиненні домашнього насильства. Разом із тим поліція не намагалася з'ясувати будь-які обставини.

06.05.2022 заінтересована особа, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, знову побив її. Вона викликала поліцію та звернулася з відповідною заявою щодо вчинення заінтересованою особою протиправних дій, однак безрезультатно. Надалі заінтересована особа не припиняє моральні знущання щодо неї, погрожує забрати дітей, викрасти їх подалі від неї, позбавити її житла, речей.

Він у присутності дітей принижує її, називає психічно хворою, невірною, б'є по ногах, завдає фізичного болю ляпасами, стусанами, штовханнями.

Заявниця просила видати обмежувальний припис стосовно заінтересованої особи строком на 3 місяці із заборонаю наближатися ближче ніж на 500 метрів до місця фактичного її проживання та заборонаю вести із нею листування, телефонні переговори (у тому числі надсилати смс-повідомлення) або контактувати через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням суду першої інстанції від 27.05.2022 заяву задоволено частково. Видано обмежувальний припис відносно заінтересованої особи строком на 3 місяці, яким заборонено наближатися на відстань ближче 200 метрів до місця проживання заявниці та заборонено вести листування, телефонні переговори (у тому числі надсилати смс-повідомлення) із заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

Рішення суду мотивоване тим, що судом встановлено вчинення заінтересованою особою відносно колишньої дружини протиправних дій, які мають ознаки домашнього насильства, а відтак негативно впливають на фізичне та моральне становище заявниці. За таких обставин суд визначив пріоритетним право заявниці на дієвий, ефективний і невідкладний захист у виниклих випадках домашнього насильства, недопущення їх повторних випадків, дійшов висновку про видання обмежувального припису та застосування відносно заінтересованої особи таких заходів тимчасового обмеження прав, як: заборона наближатися на відстань ближче 200 метрів до місця фактичного проживання заявниці; заборона вести листування, телефонні переговори (у тому числі надсилати смс-повідомлення) із заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб.

На переконання суду, вищевказані заходи з огляду на ситуацію, яка склалася між цими особами, не порушуватимуть прав і законних інтересів заінтересованої особи, оскільки квартира, у якій проживає заявниця, належить самій заявниці.

Суд з огляду на конституційні гарантії свободи пересування не вбачав підстав для заборони заінтересованій особі наближатися на відстань саме ближче 500 метрів до місця фактичного проживання його колишньої дружини, натомість визначив таку відстань у 200 метрів. Враховуючи обставини справи, суд вважав за можливе застосувати обмежувальний припис на строк 3 місяці. Такий захід матиме превентивний характер з метою недопущення більш негативних наслідків для заявниці, які існують і можуть виникнути у її взаємовідносинах із заінтересованою особою.

3. Короткий зміст рішення суду апеляційної інстанції

Постановою апеляційного суду від 09.08.2022 апеляційну скаргу заінтересованої особи задоволено частково. Рішення суду першої інстанції від 27.05.2022 скасовано та ухвалено нове рішення. Заяву задоволено частково. Видано обмежувальний припис відносно заінтересованої особи, фактичне місце проживання якого – АДРЕСА_2, строком на 3 місяці та визначено такий захід тимчасового обмеження його прав: заборона наближатися на відстань ближче 200 метрів до місця проживання заявниці за адресою: АДРЕСА_2.

Постанова апеляційного суду мотивована тим, що заінтересована особа не був повідомлений належним чином про дату, час і місце судового засідання в суді першої інстанції, що є обов'язковою підставою для скасування оскаржуваного рішення. При розгляді справи по суті апеляційний суд визнав доведеним вчинення заінтересованою особою щодо заявниці лише психологічного насильства. Разом з тим апеляційний суд вважав, що Заявниця не довела необхідності застосування такого заходу тимчасового обмеження прав Заінтересованої особи, як заборона вести з нею листування, телефонні переговори (у тому числі надсилати смс-повідомлення) або контактувати через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб. З урахуванням доведених обставин суд дійшов висновку про достатність застосування заходу тимчасового обмеження прав заінтересованої особи у вигляді заборони наближатися на відстань ближче 200 метрів до місця проживання заявниці.

4. Короткий зміст вимог касаційної скарги

07.09.2022 представник заінтересованої особи надіслав засобами поштового зв'язку до Верховного Суду касаційну скаргу на постанову апеляційного суду від 09.08.2022, у якій просив скасувати постанову апеляційного суду від 09.08.2022 і ухвалити нове рішення, яким відмовити у задоволенні заяви. Підставою касаційного оскарження постанови апеляційного суду заявник касаційної скарги вказує застосування в оскаржуваному рішенні норм права без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеному у постанові Верховного Суду від 12.01.2022 у справі №752/9731/21, а саме, що суди під час вирішення такої заяви мають надавати оцінку всім обставинам і доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення необгрунтованого обмеження одного з батьків (родичів) у реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків. Однак усупереч такій позиції апеляційний суд необгрунтовано обмежив заінтересовану особу у реалізації своїх прав щодо неповнолітніх дітей, натомість заявниця не довела вимог її заяви та наявності підстав для застосування обмежувального припису.

5. Позиція та мотиви Верховного Суду

Апеляційний суд встановив, що заявниця довела завдання їй заінтересованою особою психологічного насильства 24.04.2022, яке виразилося у примушуванні заінтересованою особою їхнього неповнолітнього сина обмежувати її волевиявлення шляхом накриття ковдрою та сидінням на її ногах з метою ненадання можливості протягом тривалого часу їй вільно пересуватися, що спричинило емоційну невпевненість. Зазначена обставина стверджується поясненнями самих сторін, показами свідка та одним із відеозаписів. З урахуванням доведених обставин апеляційний суд дійшов правильного висновку про достатність застосування заходу тимчасового обмеження прав заінтересованої особи у вигляді заборони протягом 3 місяців наблизитися на відстань ближче 200 метрів до місця проживання заявниці.

Верховний Суд відхилив доводи касаційної скарги щодо ухвалення оскаржуваного рішення без урахування висновку щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладеному у постанові Верховного Суду від 12.01.2022 у справі №752/9731/21, а саме, що суди під час вирішення такої заяви мають надавати оцінку всім обставинам і доказам у справі, вирішувати питання про дотримання прав та інтересів дітей і батьків, а також забезпечити недопущення необгрунтованого обмеження одного із батьків (родичів) у реалізації своїх прав відносно дітей у разі безпідставності та недоведеності вимог заяви іншого з батьків.

У справі, яка переглядається, апеляційним судом встановлено обмежувальний припис заінтересованій особі щодо його колишньої дружини у зв'язку із вчиненням ним щодо неї психологічного насильства. Оскаржуваний припис не стосується обмеження реалізації заінтересованою особою його батьківських прав щодо спільних із заявницею дітей. Фактично аргументи касаційної скарги про те, що апеляційний суд не дослідив належним чином зібрані у справі докази та не встановив всі обставини у справі, зводяться до переоцінки доказів у справі, а тому були відхилені Верховним Судом, оскільки за змістом статті 400 ЦПК України такі дії виходять за межі повноважень суду касаційної інстанції при перегляді рішень судів першої та/або апеляційної інстанцій.

Проаналізувавши зміст рішення суду апеляційної інстанції з погляду застосування норм права, які стали підставою для позову по суті, колегія суддів Верховного Суду дійшла висновку, що апеляційним судом ухвалене рішення відповідно до встановлених ним обставин підставі наданих сторонами доказів, які мають індивідуальний характер. Аналізуючи питання обсягу дослідження доводів заявника та їх відображення в оскаржуваному судовому рішенні, питання обгрунтованості висновків апеляційного суду, Верховний Суд виходив з того, що у справі, яка переглядалася, було надано вичерпну відповідь на всі істотні питання, що виникають при кваліфікації спірних відносин, як у матеріально-правовому, так і процесуальному сенсах.

У зв'язку з наведеним колегія суддів вирішила, що касаційну скаргу слід залишити без задоволення, а постанову апеляційного суду від 09.08.2022 – без зміни.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/108414738>

Постанова ВС/КЦС від 22.02.2023 у справі №531/352/22 (провадження №61-7349св22)

Лише сам факт звернення до компетентних органів із заявою про вчинення домашнього насильства та відкриття кримінального провадження з цього питання не означають доведеність вчинення домашнього насильства.

Сама собою відсутність кримінального провадження щодо вчинення домашнього насильства не може автоматично свідчити про відсутність домашнього насильства, як і наявність кримінального провадження також не свідчить автоматично про вчинення домашнього насильства. Це все фактори, наявність чи відсутність яких має оцінюватися цивільним судом у комплексі для вирішення питання про видання обмежувального припису.

Життя та здоров'я, недоторканність і безпека заявниці як найвища соціальна цінність переважають над правом заінтересованої особи на її житло, а тому допускається його обмеження, оскільки втручання держави у це право через механізм обмежувального припису є виправданим, якщо суд встановив підстави для застосування цього обмежувального припису. Отже, відмова у задоволенні заяви про застосування обмежувального припису на тій підставі, що такий припис обмежить (тимчасово) право приватної власності особи на житло, у цьому випадку є безпідставним.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У лютому 2022 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису. У цій заяві вона просила суд видати обмежувальний припис, яким вжити таких заходів тимчасового обмеження прав заінтересованої особи та покладення на нього обов'язків: 1) заборонити заінтересованій особі строком на 6 місяців перебувати у місці спільного проживання з постраждалою особою за адресою: АДРЕСА_1 (далі – адреса проживання заявниці або місце проживання заявниці); 2) заборонити заінтересованій особі строком на 6 місяців наблизитися на відстань менше 200 м до місця проживання заявниці; 3) зобов'язати заінтересовану особу усунути перешкоди у користуванні заявницею майном, що є об'єктом права їх спільної сумісної власності, у тому числі у користуванні автомобілем марки Toyota Land Cruiser, власником якого є заявниця (далі – автомобіль Toyota).

Заява мотивована тим, що 19 серпня 1997 року заявниця і заінтересована особа зареєстрували свій шлюб. Останні роки сімейне життя погіршувалося, а з травня 2021 року шлюбні відносини фактично припинені. Сварки із чоловіком переросли у серйозні конфлікти. Чоловік позбавив її можливості користуватися автомобілем Toyota, власником якого вона є, про що повідомлено поліцію; також не дає можливості користуватися іншим нерухомим і рухомим майном, набути у шлюбі; позбавив особистих і спільних документів і можливості користуватися ними; забирав телефон, який повернуто лише через працівників поліції.

Заявниця зазнає постійного психологічного тиску з боку свого чоловіка, на її адресу повсякчас лунає нецензурна лайка та словесні образи, він постійно принижує та залякує, а також погрожує фізичною розправою. Чоловік неодноразово вдавався до фізичного насильства, тому вона хвилюється за своє життя та здоров'я. У зв'язку з такими діями заявниця неодноразово викликала поліцію. На підставі її заяв відкрито низку кримінальних проваджень щодо заінтересованої особи за ознаками кримінального правопорушення. Зважаючи на вчинення заінтересованою особою систематичного насильства щодо неї, заявниця просить видати відповідний обмежувальний припис.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Рішенням суду першої інстанції від 21.02.2022 заява задоволена частково. Видано обмежувальний припис, яким вжито таких заходів тимчасового обмеження прав заінтересованої особи та покладено на нього такі обов'язки:

- заборонено строком на 3 місяці перебувати у місці проживання заявниці;
- заборонено строком на 3 місяців наближатися на відстань ближче 100 м до місця проживання заявниці;
- зобов'язано усунути перешкоди у користуванні заявницею майном, що є об'єктом права їх спільної сумісної власності, у тому числі користуватися автомобілем Toyota.

Суд першої інстанції мотивував своє судове рішення тим, що заінтересована особа систематично вчиняє відносно заявниці протиправні дії, що підтверджується, на думку суду, наданими заявницею доказами. Рішення ухвалене на підставі оцінки встановлених обставин справи, ризиків для заявниці (вірогідність продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи), прийняття до уваги правового висновку, викладеного у постанові Верховного Суду від 28.04.2020 у справі №754/11171/19.

3. Короткий зміст рішення суду апеляційної інстанції

Постановою апеляційного суду від 13.06.2022 апеляційна скарга заінтересованої особи задоволена – рішення суду першої інстанції від 21.02.2022 скасоване та ухвалене нове судове рішення, яким відмовлено у задоволенні заяви про видання обмежувального припису.

Апеляційний суд мотивував свою постанову тим, що факт неодноразового звернення заявника до органів поліції та внесення відомостей про кримінальні провадження до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) свідчить про наявність конфлікту між подружжям і не підтверджує факт вчинення заінтересованою особою домашнього насильства, що є необхідною умовою застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (у редакції, чинній на момент виникнення відповідних правовідносин (далі – Закон про запобігання домашньому насильству)). Зокрема, між заявницею та заінтересованою особою існує спір щодо нерухомого та рухомого майна – будинку та автомобіля Toyota, який повинен вирішуватися шляхом звернення до суду з позовом про розподіл спільного сумісного майна подружжя, а не у спосіб видання обмежувального припису. Це на переконання апеляційного суду відповідає правовим висновкам Верховного Суду, викладеним у постановках від 29.08.2019 у справі №640/23804/18 та від 02.09.2020 у справі №635/4854/19-ц.

Заборонивши заінтересованій особі перебувати у місці постійного проживання заявниці та наближатися на відстань ближче 100 м до відповідного будинку АДРЕСА_1, суд першої інстанції не дав належної оцінки тому факту, що вказаний будинок належить заінтересованій особі на праві приватної власності.

4. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У серпні 2022 до Верховного Суду надійшла касаційна скарга заявниці на постанову апеляційного суду від 13.06.2022, в якій, посилаючись на неправильне застосування апеляційним судом норм матеріального права та порушення норм процесуального права, вона просить скасувати постанову апеляційного суду від 13.06.2022 та залишити в силі рішення суду першої інстанції від 21.02.2022.

5. Позиція та мотиви Верховного Суду

Тлумачення поняття «злочин, пов'язаний із домашнім насильством» надав Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у постанові від 12 лютого 2020 року у справі №453/225/19 (провадження №51-4000км19):

«злочин, пов'язаний із домашнім насильством, слід вважати будь-яке кримінальне правопорушення, обставини вчинення якого свідчать про наявність у діянні хоча б одного з елементів (ознак), перелічених у ст.1 Закону №2229-VIII, незалежно від того, чи вказано їх в інкримінованій статті (частині статті) КК як ознаки основного або кваліфікованого складу злочину. Встановлена у п.7 ч.1 ст.284 КПК заборона закриття кримінального провадження поширюється на осіб, які вчинили злочин, пов'язаний із домашнім насильством, за умови, що слідчі органи пред'явили особі таке обвинувачення і вона мала можливість захищатися від нього».

Відповідно до преамбули Закону про запобігання домашньому насильству його мета саме у запобіганні та протидії домашньому насильству. При цьому важливою є і встановлена послідовність двох зазначених завдань. Обмежувальний припис визначений у цьому законі як один з інструментів досягнення відповідних завдань. Його реалізація передбачена як в межах ЦПК України (частина восьма статті 26 цього Закону), так і в межах КПК України (частина десята статті 26 цього Закону). Обмежувальний припис, передбачений КПК України, є інструментом додаткового захисту постраждалого учасника кримінального провадження, завдання якого відповідно до статті 2 КПК України є значно ширшими, а кінцева мета – не тимчасовий захід перестороги, а вирішення питання відповідальності винної особи.

Тобто в межах кримінального провадження обмежувальний припис визначений лише як супутній інструмент захисту права – кінцевим завданням судового процесу, в межах якого він може бути застосований, є покарання винної особи. Метою ж реалізації обмежувального припису в межах ЦПК України є саме реалізація тимчасової перестороги, тимчасового заходу захисту на підставі оцінки ризиків здійснення домашнього насильства або його повторення. Це відповідає висновку, зробленому Верховним Судом у постанові від 05.09.2019 року у справі №756/3859/19.

Отже, відповідний обмежувальний припис на підставі ЦПК України та на підставі КПК України може застосовуватись окремо та самостійно, однак паралельне їх застосування не можна вважати процесуально обґрунтованим (необхідно уникати збігу змістів застосованих обмежувальних приписів у двох юрисдикціях). Саме задля усунення паралельного застосування обмежувального припису Верховний Суд вказував у постанові від 24.02.2021 у справі №570/2528/20 на необхідність досліджувати судами за наявності відкритого кримінального провадження з приводу злочину, пов'язаного з домашнім насильством, факт застосування статті 194 КПК України та статті 91 КК України при вирішенні питання застосування статті 26 Закону про запобігання домашньому насильству.

Висновок Верховного Суду, викладений у постановках від 29.08.2019 у справі №640/23804/18, від 30.01.2020 у справі №545/744/19, від 06.02.2020 у справі №753/8626/19, від 05.03.2020 у справі №755/5273/19, від 02.09.2020 у справі №635/4854/19-ц, від 10.02.2021 у справі №761/49109/19, від 24.02.2021 у справі №570/2528/20 про те, що лише сам факт звернення до компетентних органів із заявою про вчинення домашнього насильства та відкриття кримінального провадження із цього питання не означають доведеність вчинення домашнього насильства, є обґрунтованим відповідно до умов доведення винуватості особи, передбачених КПК України. Однак помилковим є тлумачення цього висновку з того погляду, що лише наявність повідомлення підозри у факті вчинення домашнього насильства як кримінального правопорушення, направлення до суду обвинувального акта або вироку кримінального суду є єдиними належними доказами вчинення домашнього насильства у вирішенні питання застосування обмежувального припису в межах ЦПК України. Сама собою відсутність кримінального провадження щодо вчинення домашнього насильства не може автоматично свідчити про відсутність домашнього насильства, як і наявність кримінального провадження також не свідчить автоматично про вчинення домашнього насильства. Це все фактори, наявність чи відсутність яких має оцінюватися цивільним судом у комплексі для вирішення питання про видання обмежувального припису (що було зроблено у справі №753/23624/18 відповідно до постанови від 27.11.2019). Саме це мав на увазі Верховний Суд у своїй постанові від 19.05.2020 у справі №404/5203/19.

Апеляційний суд, посилаючись на відсутність результатів досудового розслідування щодо звернень заявниці з приводу вчинення домашнього насильства або обвинувального вироку у відповідному кримінальному провадженні, як критерій необґрунтованості висновків суду першої інстанції, фактично звів свою аргументацію до того, що це є основними критеріями визначення обґрунтованості застосування обмежувального припису, оскільки інших аргументів (крім додаткового зауваження про право власності заінтересованої особи на його квартиру) щодо помилок суду першої інстанції в оцінці доказів і встановлених обставин справи не вказав. Як вже було зазначено – це є помилкове тлумачення правових висновків Верховного Суду.

Суд першої інстанції дійшов висновку про наявність підстав для застосування обмежувального припису як тимчасового заходу на підставі встановлених обставин справи та наявних доказів. Результати досудового розслідування у кримінальному провадженні, відкритому з приводу дій заінтересованої особи, або вироку цій особі у відповідній кримінальній справі є додатковими критеріями оцінки, але не виключними.

Також Верховний Суд вважає необхідним звернути увагу на свій правовий висновок, викладений у його постанові від 28.04.2020 у справі №754/11171/19, щодо необхідності оцінки судом пропорційності втручання у права та свободи особи при застосуванні обмежувального припису.

Відповідно до практики ЄСПЛ будь-яке втручання публічних органів у мирне володіння майном повинно бути законним, зокрема, заходи втручання мають бути передбачені національним законодавством (дивитись, наприклад, рішення від 14.10.2010 у справі «Шокин проти України» («Shchokin v. Ukraine», заяви №23759/03 та №37943/06, пункти 50-51). При цьому таке втручання має забезпечувати «справедливий баланс» між загальним інтересом суспільства та вимогами захисту основоположних прав конкретної особи (дивитись, наприклад, рішення від 10.02.2010 у справі «Серявін та інші проти України» («Seryavin and Others v. Ukraine», заява №4909/04, пункт 39).

У цій справі суд апеляційної інстанції не погоджується з рішенням суду першої інстанції безпідставно проігнорував той факт, що життя та здоров'я, недоторканність і безпека заявниці як найвища соціальна цінність переважають над правом заінтересованої особи на її житло, а тому допускається його обмеження, оскільки втручання держави у це право через механізм обмежувального припису є виправданим, якщо суд встановив підстави для застосування цього обмежувального припису. Отже, відмова у задоволенні заяви про застосування обмежувального припису на тій підставі, що такий припис обмежить (тимчасово) право приватної власності особи на житло, в цьому випадку є безпідставним.

З урахуванням зазначеного Верховний Суд вирішив касаційну скаргу залишити без задоволення, а постанову апеляційного суду від 20.07.2022 залишити без змін.

На підставі здійсненої вище оцінки аргументів учасників справи, висновків судів попередніх інстанцій Верховний Суд дійшов висновку про необхідність задовольнити касаційну скаргу заявниці – скасувати постанову апеляційного суду від 13.06.2022 та залишити в силі рішення суду першої інстанції від 21.02.2022.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/109995317>.

Постанова ВС/КЦС від 09.03.2023 у справі №711/3693/22 (провадження №61-13257св22)

Доводи касаційної скарги, що суд помилково послався на постанову Придніпровського районного суду м. Черкаси від 25.07.2022, оскільки її скасовано, є безпідставними, оскільки це не спростовує висновки судів по суті спору, оскільки згідно з вироком Придніпровського районного суду м. Черкаси від 07.02.2022 заінтересована особа вчиняв домашнє насильство у формі фізичного насильства щодо заявниці, та навіть після нього не усвідомив протиправності своєї поведінки, що підтверджується її зверненнями до органів поліції. Сам собою факт непритягнення особи до адміністративної відповідальності не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявниці у сукупності. Отже, твердження заінтересованої особи про неможливість врахування скасованих постанов як підстави для винесення обмежувального припису є безпідставним.

Вирішуючи питання про застосування обмежувального припису відповідно до Закону, пріоритет надається безпеці постраждалої особи, а не праву власника особи, яка вчинила домашнє насильство.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У серпні 2022 заявниці звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису.

Заява обґрунтована тим, що рішенням Придніпровського районного суду м. Черкаси від 12.03.2021 шлюб між сторонами розірвано. З лютого 2022 вона разом з неповнолітніми дітьми: ОСОБА_3 та ОСОБА_4, проживають у квартирі матері за адресою: АДРЕСА_1. За час шлюбу та після його розірвання заінтересована особа вчиняє щодо неї та їхніх дітей фізичне та психологічне насильство.

Вироком Придніпровського районного суду м. Черкаси від 07.02.2022 заінтересовану особу визнано винним у вчиненні кримінального проступку, передбаченого частиною першою статті 125 КК України.

Він постійно створює конфлікти, свариться, що підтверджується складеними щодо нього протоколами про адміністративні правопорушення, зокрема, протоколом від 29.10.2020 за частиною першою статті 173-2 КУпАП, згідно з яким 01.02.2021 Придніпровський районний суд м. Черкаси ухвалив постанову. Вчинення домашнього насильства підтверджується також постановами Придніпровського районного суду м. Черкаси від 24.03.2022 за статтею 173 КУпАП, від 25.07.2022 за частиною першою статті 173-2 КУпАП.

Заінтересована особа постійно стежить за нею, незаконно встановлює на її автомобіль технічні засоби, що відслідковують її пересування, у зв'язку з чим вона 20.05.2022 звернулася із заявою до Черкаського районного управління поліції ГУНП в Черкаській області, за наслідками розгляду якої внесено відомості до ЄРДР №12022255330000629 за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого частиною першою статті 182 КК України.

Кожен напад Заінтересованої особи на неї відображається на психологічному стані дітей, оскільки вони стають дратівливими, перебувають у пригніченому стані, бояться кожного стороннього руху, вона неодноразово зверталася в різні інстанції, щоби вплинути на колишнього чоловіка та припинити його агресивну, неадекватну поведінку, але навіть наявність вироку суду, численних протоколів про адміністративні правопорушення, передбачених статтею 173 КУпАП, та ймовірність настання відповідальності за вчинені правопорушення не впливають на нього належним чином і не сприяють припиненню проявів домашнього насильства.

Просила строком на шість місяців заборонити заінтересованій особі наближатися на 100 метрів до місця її проживання за адресою: АДРЕСА_1, та до інших місць її частого відвідування, особисто і через третіх осіб розшукувати, переслідувати чи в будь-який спосіб спілкуватися з нею, вести листування, телефонні переговори з постраждалою особою або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, наближатися на 100 метрів до місця проживання дитини ОСОБА_4 за адресою:

АДРЕСА_1, до місця перебування в школі бойових мистецтв «ММА Grizzly» за адресою: вул. Благовісна, 170, м. Черкаси, до місця перебування в Черкаському міському будинку культури ім. І. Кулика за адресою: вул. Благовісна, 170/1, м. Черкаси, та до будь-яких інших місць його частого відвідування, наближитися на 100 метрів до місця проживання дитини ОСОБА_3 за адресою: АДРЕСА_1, до місця перебування в Центрі дитячої та юнацької творчості м. Черкаси за адресою: АДРЕСА_2, та до будь-яких інших місць її частого відвідування.

2. Короткий зміст судових рішень судів першої та апеляційної інстанції

Рішенням суду першої інстанції від 19.08.2022, яке залишене без змін постановою апеляційного суду від 01.11.2022, заяву про видання обмежувального припису задоволено частково. Видано обмежувальний припис строком на шість місяців щодо заінтересованої особи, встановлено такі заходи тимчасового обмеження прав та покладено на нього такі обов'язки: заборонено наближатися на відстань меншу ніж 100 (сто) метрів до заявниці та до місця її проживання, що за адресою: АДРЕСА_1. В іншій частині вимог заяви відмовлено.

Задовольнивши частково заяву заявниці, суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, виходив з того, що заінтересована особа продовжує вчиняти домашнє насильство щодо заявниці, не висловлює щирого каяття щодо своєї поведінки, що свідчить про високий рівень вірогідності повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких наслідків його вчинення щодо постраждалої особи і такі ризики є реальними та підтверджуються матеріалами справи.

Відмовивши в іншій частині вимог, суд виходив з того, що заявниця не надала доказів, що заінтересована особа вчиняє щодо неї інші дії, зокрема веде листування, телефонні переговори, контактує з нею через інші засоби зв'язку особисто або через третіх осіб, розшукує її та переслідує. Крім того, вона не довела, що існують ризики для спільних із колишнім чоловіком дітей, оскільки з наданих заявницею доказів не вбачається, що заінтересована особа вчиняє будь-які агресивні чи насильницькі дії щодо їхніх спільних дітей, тому заборона йому наближатися до місця проживання та перебування дітей, фактично призведе до порушення його батьківських прав.

3. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У грудні 2022 року заінтересована особа звернувся до Верховного Суду із касаційною скаргою на рішення суду першої інстанції від 19.08.2022 та постанову апеляційного суду від 01.11.2022, просив їх скасувати, ухвалити нове рішення про відмову у задоволенні заяви.

Рішення суду першої інстанції ухвалене з порушенням норм процесуального права, а саме 11.08.2022 у судовому засіданні задоволено його клопотання про забезпечення ним перекладача та відкладено судові засідання на 15.08.2022, на якому він підтримав своє клопотання про забезпечення йому перекладача та просив відкласти розгляд справи, оскільки він пропонував самостійно знайти перекладача. На судові засідання 19.08.2022 не з'явився, оскільки не знайшов перекладача, але він не знав, що 19.08.2022 буде ухвалене остаточне рішення, позаяк фактичний розгляд справи не відбувався. Звертав увагу, що він є громадянином Вірменії, та з огляду на недостатнє володіння державною мовою міг робити заяви та виступати в суді, користуючись послугами перекладача. Разом з тим суд першої інстанції не роз'яснив процесуальні права та обов'язки скаржника, що в разі неявки в судові засідання справа може бути розглянута за його відсутності, розглянув справу без його участі та перекладача, чим допустив порушення принципу змагальності сторін. Суд апеляційної інстанції вказані порушення не усунув.

Зазначав, що обмежувальний припис, яким йому заборонено наближатися до заявниці на відстань не меншу 100 метрів, фактично порушує його право на спілкування з малолітніми дітьми, оскільки заборона наближатися до матері автоматично тягне за собою неможливість скаржника наближатися до своїх дітей, з огляду на те, що вони є малолітніми та проживають разом з матір'ю.

Встановлений шестимісячний строк обмежувального припису є досить тривалим терміном обмеження прав батька на спілкування та побачення з дітьми, що порушує інститут рівності прав та обов'язків матері та батька до дітей, встановлений статтею 141 СК України. Наявність обмежувального припису дає змогу заявниці у будь-який момент звернутися до правоохоронних органів із заявою про порушення ним вимог обмежувального припису при тих обставинах, що навіть, забираючи дітей з місця їх проживання, автоматично порушується 100-метрова зона. Суд апеляційної інстанції не перевірів належним чином доводи касаційної скарги в цій частині та не надав належної правової оцінки порушенню його прав як батьку.

4. Позиція та мотиви Верховного Суду

Верховний Суд звертає увагу, що у кожному конкретному випадку суди мають враховувати фактичні обставини справи та письмові докази, а заявник має довести факт вчинення фізичного та психологічного насильства відповідно до Закону.

Докази, що додають до заяви про видання обмежувального припису, мають стосуватися місця вчинення домашнього насильства, ризиків безпеки постраждалої особи, вірогідності продовження чи повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення, а також смерті постраждалої особи, тобто докази мають стосуватись об'ґрунтованих побоювань з приводу того, що особа (кривдник) здатний вдатися до небезпечних проявів домашнього насильства у будь-якому його вигляді – психологічному, фізичному, економічному тощо. Це можуть бути докази застосування психологічного насильства, приниження гідності, жорстокого поводження з боку заінтересованої особи до заявника, катування, нелюдського поводження, що передбачає спричинення сильних фізичних і душевних страждань, тривалість і системність протиправної поведінки кривдника та докази того, що останній не усвідомлює серйозності негативних наслідків своїх дій, продовжує агресивні дії відносно заявника, не бажає змінювати свою поведінку, а тому існує ризик продовження кривдником таких дій, а отже, і необхідність застосування обмежувального припису об'ґрунтованими.

Як докази до заяви можуть додаватись, зокрема, протокол про адміністративне правопорушення, складений уповноваженою особою органів Національної поліції; терміновий заборонювальний припис стосовно кривдника, винесений працівником уповноваженого підрозділу поліції; обмежувальний припис, винесений судом у кримінальному провадженні; інші документи, які засвідчують факт насильства; витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань.

Саме собою звернення заявника до органів поліції, служби у справах дітей і внесення відомостей про кримінальні провадження до ЄРДР не є належними доказами на підтвердження факту вчинення домашнього насильства при розгляді заяви у порядку цивільного судочинства.

Відповідний правовий висновок викладений у постанові Верховного Суду від 09.06.2022 у справі №216/4309/21.

Отже, враховуючи тривалий період, як заявниця і заінтересована особа стали жити окремо, проте заінтересована особа продовжує вчиняти домашнє насильство щодо заявниці, не висловлює щирого каяття щодо своєї поведінки, про що свідчать дії останнього, суди дійшли об'ґрунтованого висновку про високий рівень вірогідності повторного вчинення домашнього насильства, настання тяжких або особливо тяжких наслідків його вчинення щодо постраждалої особи, і такі ризики є реальними та підтверджуються матеріалами справи, тому для забезпечення дієвого та ефективного захисту до заінтересованої особи необхідно застосувати обмежувальний припис на максимальний строк, шляхом заборони йому наближатися до заявниці та її місця проживання на відстань меншу ніж 100 (сто) метрів.

Верховний Суд погодився з висновками судів, що саме такий спосіб забезпечить ефективний захист заявниці, оскільки формулювання «інші місця частого її відвідування», про які вона зазначала у заяві, не містять конкретизації, тому можуть трактуватися заінтересованою особою на власний розсуд.

Заявниця як жертва домашнього насильства з урахуванням та оцінкою наявних ризиків потребує захисту у порядку, передбаченому Законом, оскільки ігнорування заінтересованою особою застосованих працівниками поліції та судом до нього заходів впливу, повторюваність вчинення ним протиправних дій щодо заявника, дають підстави вважати вірогідним продовження чи повторне вчинення кривдником до заявниці психологічного та фізичного насильства.

Доводи касаційної скарги про обмеження внаслідок застосування такого обмежувального припису його прав на спілкування з дітьми є безпідставними, оскільки обмежувальний припис не стосується його батьківських прав та жодним чином не перешкоджає йому бачитися та спілкуватися з дітьми.

Доводи касаційної скарги, що суд помилково послався на постанову Придніпровського районного суду м. Черкаси від 25.07.2022, бо її скасовано, є безпідставними, оскільки це не спростовує висновки судів по суті спору, оскільки згідно з вироком Придніпровського районного суду м. Черкаси від 07.02.2022 заінтересована особа вчиняв домашнє насильство у формі фізичного насильства щодо заявниці, та навіть після нього не усвідомив протиправності своєї поведінки, що підтверджується її зверненнями до органів поліції.

Сам собою факт непритягнення особи до адміністративної відповідальності не може бути підставою для відмови у встановленні тимчасових обмежень за наявності інших об'єктивних даних, якими підтверджуються доводи заявниці у сукупності.

Отже, твердження заінтересованої особи про неможливість врахування скасованих постанов як підстави для винесення обмежувального припису є безпідставним.

Верховний Суд зауважив, що обмежувальний припис є тимчасовим заходом, виконуючим захисну та запобіжну функції, направленим на попередження вчинення насильства та забезпечення першочергової безпеки особи з огляду на наявність передбачених законом ризиків.

Верховний Суд також зазначив, що вирішуючи питання про застосування обмежувального припису відповідно до Закону, пріоритет надається безпеці постраждалої особи, а не праву власника особи, яка вчинила домашнє насильство.

Перевіривши правильність застосування судами норм матеріального і процесуального права, Верховний Суд дійшов висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а оскаржуваних судових рішень – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109479822>

Постанова ВС/КЦС від 15.03.2023 у справі №728/1615/22 (провадження №61-1868св23)

Встановивши, що основні доводи заявниці викладені у заяві, а також пояснення, надані нею в судовому засіданні, зводяться до її прав на спадкове майно, суди встановили, що між заявницею і заінтересованою особою існує тривалий конфлікт і судові спори щодо спадкування спірного будинку, що не вказує на вчинення заінтересованою особою дій визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Верховний Суд вирішив, що суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову в задоволенні заяви про видання обмежувального припису.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У грудні 2022 року заявниця звернулася до суду із заявою про видання обмежувального припису стосовно заінтересованої особи, у якій просила на строк шість місяців визначити заходи тимчасового обмеження його прав і покласти на нього обов'язки, а саме: заборонити наблизитися на відстань ближче ніж 100 метрів до місця постійного проживання заявниці – АДРЕСА_1; заборонити перебувати у місці постійного проживання заявниці – АДРЕСА_1; заборонити вести телефонні переговори, листування із заявницею або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб; заборонити особисто і через третіх осіб розшукувати заявницю, якщо вона за власним бажанням перебуває у місці, не відомому кривднику, переслідувати її та в будь-який спосіб спілкуватися з нею.

На обґрунтування заяви зазначала, що заінтересована особа, який є її рідним племінником, прагне позбавити її можливості проживати у батьківському будинку, а також не допустити її до спадкування. Із цією метою він застосовує до неї психологічне та фізичне насильство, запланував організувати її вбивство, замовивши його виконання іншій особі, однак замаху на вчинення злочину не було через втручання працівників правоохоронних органів та їх контроль за здійсненням іншого злочину.

24 і 25 листопада 2022 заінтересована особа прибув до будинку, в якому вона проживає, та заподіяв їй тілесні ушкодження, здійснював погрози, вчинив насильство, у зв'язку з чим вона зверталася до правоохоронних органів. Враховуючи наведене, заявниця просила заяву задовольнити.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Суд першої інстанції рішенням від 08.12.2022 в задоволенні заяви відмовив. Рішення суду першої інстанції мотивоване відсутністю обґрунтованих і доведених підстав для застосування щодо заінтересованої особи обмежувального припису.

3. Короткий зміст рішення суду апеляційної інстанції

Апеляційний суд постановою від 20.01.2023 апеляційну скаргу заявниці залишив без задоволення, а рішення суду першої інстанції від 08.12.2022 – без змін. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована обґрунтованістю висновків суду першої інстанції, доводи апеляційної скарги правильності висновків суду не спростовують.

4. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У касаційній скарзі, поданій до Верховного Суду, адвокат, як представник заявниці, просив скасувати рішення суду першої інстанції від 08.12.2022 та постанову апеляційного суду від 20.01.2023 і ухвалити нове рішення, яким заяву задовольнити в повному обсязі.

Як на підставу касаційного оскарження судових рішень, заявник посилається на те, що суд апеляційної інстанції застосував норму права без урахування висновків щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених у постановках Верховного Суду від 09.01.2023 у справі №161/5807/22, від 21.12.2022 у справі №464/2376/22, від 30.11.2022 у справі №761/39551/21, від 16.11.2022 у справі №127/9600/22, від 28.04.2021 у справі №204/2707/19, від 14.01.2020 у справі №754/6995/19, від 10.02.2021 у справах №761/49109/19 та №361/1110/20, від 12.10.2021 у справі №201/5512/20, від 28.04.2020 у справі №754/11171/19. Як на обґрунтування вимог касаційної скарги, заявник посилався на неправильне застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права та порушення норм процесуального права.

Суд першої інстанції не оцінив, хоча в рішенні зазначив і підтвердив про те, що конфлікт існує вже тривалий час, кривдник готував вбивство заявниці, у заявниці є підстави побоюватися за своє життя та здоров'я тощо. Як суд першої інстанції, так і апеляційний суд не приділив належної оцінки ризикам, які можуть настати через відмову у виданні обмежувального припису.

5. Позиція та мотиви Верховного Суду

Встановивши, що основні доводи заявниці, викладені у заяві, а також пояснення, надані нею в судовому засіданні, зводяться до її прав на спадкове майно; між заявницею і заінтересованою особою існує тривалий конфлікт і судові спори щодо спадкування спірного будинку, що не вказує на вчинення заінтересованою особою дій, визначених Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», суд першої інстанції, з висновками якого погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову в задоволенні заяви про видання обмежувального припису.

Враховуючи наведене, колегія суддів дійшла висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а рішення суду першої інстанції та постанови апеляційного суду – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/109580781>

Постанова ВС/КЦС від 15.03.2023 у справі №749/737/22 (провадження №61-2317св23)

Після ухвалення судом рішення по суті заявлених вимог до суду першої інстанції надійшло клопотання адвоката як представника заявниці про долучення DVD-диску із електронним доказом (звукозаписом) до матеріалів справи. На стадії апеляційного перегляду рішення суду першої інстанції адвокат, як представник заявниці, не заявляв клопотання про долучення до справи вказаного доказу, з обґрунтуванням поважності причин його ненадання до суду першої інстанції, хоча мав для цього понад місяць часу, тому апеляційний суд був позбавлений процесуальної можливості дослідити цей доказ. Отже, представник заявниці не скористався наданими йому процесуальним законом правами та не виконав обов'язку щодо необхідності доведення відповідними доказами обставин, на які він посилається на обґрунтування заявлених вимог.

1. Короткий зміст заявлених вимог

У грудні 2022 року заявниця звернулася до суду із заявою, в якій просила застосувати щодо заінтересованої особи обмежувальний припис у вигляді заборони в будь-який спосіб особисто спілкуватися із заявницею та вести телефонні переговори або контактувати з нею через інші засоби зв'язку особисто і через третіх осіб, на строк 6 місяців. На обґрунтування заяви зазначала, що шлюбні відносини заявниці із заінтересованою особою фактично припинені, вони разом не проживають, шлюбно-сімейних відносин не підтримують, спільне господарство не ведуть. У шлюбі в них народилося двоє дітей: донька, син, який проживає з нею та перебуває на її утриманні.

У жовтні 2022 року заявниця звернулася до суду з позовами до заінтересованої особи про розірвання шлюбу, визначення місця проживання неповнолітньої дитини, стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини, після чого з боку заінтересованої особи на неї чиниться психологічний тиск, залякування та погрози вбивством. Враховуючи наведене, заявниця просила заяву задовольнити.

2. Короткий зміст рішення суду першої інстанції

Суд першої інстанції рішенням від 14.12.2022 в задоволенні заяви відмовив. Рішення суду першої інстанції мотивоване відсутністю обґрунтованих і доведених підстав для застосування щодо заінтересованої особи обмежувального припису.

3. Короткий зміст рішення суду апеляційної інстанції

Апеляційний суд постановою від 08.02.2023 апеляційну скаргу заявниці залишив без задоволення, а рішення суду першої інстанції від 14.12.2022 – без змін. Постанова суду апеляційної інстанції мотивована обґрунтованістю висновків суду першої інстанції, адже заявник не довела факту домашнього насильства з боку заінтересованої особи щодо неї, тому немає підстав для видання обмежувального припису.

4. Короткий зміст вимог касаційної скарги

У касаційній скарзі адвокат, як представник заявниці, просила скасувати рішення суду першої інстанції від 14.12.2022 та постанову апеляційного суду від 08.02.2023, справу направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

Як на обґрунтування вимог касаційної скарги, заявник посилався на неправильне застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права та порушення норм процесуального права. На підтвердження викладених у заяві доводів заявник через систему «Електронний суд» подала разом із заявою файл із звукозаписом, на якому зафіксовано зміст погроз і принижень, який було завантажено як додаток «7_звукзапис_18листв2022.m4a». Оскільки система «Електронний суд» технічно не дозволяє приєднувати файли, які мають формат накладеного електронного підпису ЕЦП (файли з розширенням р7з), тому цей звукзапис із накладеним електронним підписом заявника на CD-диску було надіслано суду Новою поштою. Водночас разом із заявою було подано роздруківку цього електронного запису для зручності сприйняття змісту інформації, що зафіксована на звукозапису.

Проте суди не дослідити зазначений електронний доказ (звукзапис) та його паперову копію (роздруківку) і не дали цьому доказу належної оцінки в оскаржуваних судових рішеннях, що призвело до помилкового висновку про не доведення заявником її вимог.

5. Позиція та мотиви Верховного Суду

Встановивши, що надана заявником роздруківка розмови, яка відбувалася між заінтересованою особою та заявницею 18.11.2022 і була записана на телефон, який належить заявниці, є неналежним доказом, адже не вказує на вчинення заінтересованою особою фізичного чи психологічного насильства стосовно заявниці у розумінні Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», не визначає ризиків продовження чи повторного вчинення будь-якого насильства та чинників і умов, які створюють або можуть створювати небезпеку для цієї особи, що є необхідною умовою для застосування судом до відповідної особи спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству, які визначені Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відмову в задоволенні заяви про видання обмежувального припису.

Аргументи касаційної скарги щодо невзяття до уваги звукзапису та недослідження його як електронного доказу, хоча він містить конкретні фрази, лексику, характер використання мовних засобів, інтонації, які були застосовані чоловіком заявника в особистому спілкуванні із заявником, касаційний суд відхилив з огляду на таке.

Установлено, що суд першої інстанції відмовив у задоволенні клопотання представника заявника у відкладенні розгляду справи для надання електронного доказу.

15.12.2022 до суду першої інстанції надійшло клопотання адвоката як представника заявниці про долучення DVD-диску з електронним доказом (звукозаписом) до матеріалів справи, тобто після ухвалення судом рішення по суті заявлених вимог.

На стадії апеляційного перегляду рішення суду першої інстанції адвокат, як представник заявниці, не заявляв клопотання про долучення до справи вказаного доказу з обґрунтуванням поважності причин його ненадання до суду першої інстанції, хоча мав для цього понад місяць часу, тому апеляційний суд був позбавлений процесуальної можливості дослідити цей доказ.

Отже, представник заявниці не скористався наданими йому процесуальним законом правами та не виконав обов'язку щодо необхідності доведення відповідними доказами обставин, на які він посилається на обґрунтування заявлених вимог.

У той же час суд касаційної інстанції не має повноважень встановлювати нові обставини та переоцінювати докази (стаття 400 ЦПК України). Порушень норм процесуального права, що призвели до неправильного вирішення справи, а також обставин, які є обов'язковими підставами для скасування судового рішення, касаційний суд не встановив. Враховуючи наведене, колегія суддів дійшла висновку про залишення касаційної скарги без задоволення, а ухвалених у справі судових рішень – без змін.

Детальніше з текстом постанови можна ознайомитися за посиланням:

<https://revestr.court.gov.ua/Review/106915491>

2.2. Практика Європейського суду з прав людини

32

FEDOTOVA AND OTHERS v. russia (№40792/10, 30538/14 та 43439/14)

1. Обставини справи

Справа стосувалася відмови російської влади забезпечити юридичне визнання та захист заявників як одностатевих пар. У різні дати заявники подавали заяви про реєстрацію шлюбу до місцевих відділів РАЦСу. Органи влади відхиляли такі заяви, посилаючись на статтю 1 Сімейного кодексу рф, яка визначає шлюб як «добровільний союз чоловіка та жінки».

Заявники оскаржили ці рішення до національних судів. Пані І. Федотова та пані І. Шипітько оскаржили відмову в реєстрації їхнього шлюбу до Тверського окружного суду м. Москва. Об жовтня 2009 року окружний суд відхилив їхній позов, зазначивши, що їхній шлюб не відповідав умовам, викладеним у Сімейному кодексі, бо вимога «добровільного союзу між чоловіком і жінкою» не була дотримана, оскільки в парі не було чоловіка. Заявники подали апеляцію. 21 січня 2010 року Московський міський суд залишив без змін рішення окружного суду, підтвердивши його аргументацію. Крім того, він зазначив, що відсутність прямої заборони на одностатеві шлюби не може тлумачитися як схвалення державою такого виду шлюбу.

Пан Д. Чунусов та пан Ю. Євтушенко оскаржили відмову в реєстрації їхнього шлюбу до Грязького міського суду (Липецька область). 02 серпня 2013 року міський суд вирішив, що відмова органу РАЦСу розглянути заяву по суті про реєстрацію шлюбу була незаконною, оскільки згідно з російським законодавством такий розгляд вимагався стосовно будь-якої заяви про реєстрацію шлюбу. Однак щодо відмови в реєстрації шлюбу між особами однієї статі міський суд послався на рішення Конституційного суду у справі пана Е. Мурзіна, у якому цей суд постановив, що ні Конституція, ні законодавство не надають право одностатевим парам на шлюб. Заявники оскаржили це рішення. 07 жовтня 2013 року Липецький обласний суд відхилив скаргу заявників, а 12 березня 2014 року той самий суд відмовив їм у поданні касаційної скарги.

Пані І. Шайхразнова та пані Ю. Яковлева оскаржили відмову в реєстрації шлюбу до Грязького міського суду (Липецька область). 12 серпня 2013 року міський суд ухвалив рішення не на їхню користь. 18 листопада 2013 року та 11 березня 2014 року відповідно Липецький обласний суд відхилив апеляцію та наступну касаційну скаргу заявників, вважаючи, що їхні доводи ґрунтуються на неправильному тлумаченні положень сімейного законодавства й суперечать ustalеним національним традиціям.

Посилаючись на статтю 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя), заявники скаржилися на неможливість визнання і захисту законом своїх стосунків як пари в Росії. На їхню думку, це становило порушення їхнього права на повагу до приватного та сімейного життя, захищеного цією статтею.

2. Оцінка Суду

Формулювання статті 58 Конвенції вказує, що держава, яка перестала бути Договірною Стороною Конвенції через припинення членства в Раді Європи, не звільняється від своїх зобов'язань за Конвенцією щодо будь-якої дії, вчиненої цією державою до дати, коли вона перестала бути Стороною Конвенції. У своїй Резолюції про наслідки припинення членства рф в Раді Європи кризь призму статті 58 Конвенції, ухваленій 22 березня 2022 року, ЄСПЛ заявив, що «залишається компетентним розглядати заяви, подані проти Російської Федерації щодо дій чи бездіяльності, які можуть становити порушення Конвенції, за умови, що вони мали місце до 16 вересня 2022 року». У цій справі факти, які, як стверджують заявники, порушують Конвенцію, мали місце до 16 вересня 2022 року. Оскільки ці заяви були подані до ЄСПЛ у 2010 та 2014 роках, ЄСПЛ мав юрисдикцію для їх розгляду. У листах, надісланих 17 травня 2022 року, Секретаріат ЄСПЛ взяв до уваги бажання пана Чунусова продовжити провадження і просив інших п'ятьох заявників указати, чи мають вони намір продовжувати розгляд своїх заяв.

Заявники пані Федотова, пані Шайхразнова та пан Євтушенко 30 травня 2022 року відповіли, що, як і пан Чунусов, вони бажають продовження розгляду провадження, тоді як пані Шипітько та пані Яковлева не відповіли. ЄСПЛ вирішив виключити заяви №40792/10 та 43439/14 з реєстру справ у частині, що стосувалася пані Шипітько та пані Яковлевої, і продовжив розгляд справи щодо інших заявників.

Стаття 8 Конвенції

ЄСПЛ зауважив, що ця справа стосується відсутності в російському законодавстві будь-якої можливості юридичного визнання одностатевих пар незалежно від форми такого визнання. ЄСПЛ зазначив, що з його ustalеної практики зрозуміло, що стаття 8 Конвенції вже тлумачилася як така, що вимагає від Договірної Держави забезпечення юридичного визнання та захисту одностатевих пар шляхом запровадження «спеціальної правової основи». ЄСПЛ послався на свої рішення у справах *Oliari and Others v. Italy* та *Orlandi and Others v. Italy*. Проте стаття 8 Конвенції досі не була протлумачена як така, що накладає на держави-учасниці позитивне зобов'язання забезпечити можливість укладення шлюбу одностатевими парами. Ця ustalена практика ЄСПЛ щодо статті 8 Конвенції, з якої випливає, що держави-учасниці мають позитивне зобов'язання забезпечувати юридичне визнання та захист одностатевих пар, відповідала відчутній і триваючій еволюції національного законодавства Договірних Держав та міжнародного права. ЄСПЛ повторив, що Конвенція є живим інструментом, який слід тлумачити кризь призму умов та ідей сьогодення, які нині переважають у демократичних державах. Неспроможність ЄСПЛ підтримувати динамічний та еволюційний підхід може бути перешкодою на шляху до реформ чи вдосконалення. Щодо цієї справи в межах своєї практики ЄСПЛ ураховував триваючу тенденцію до юридичного визнання та захисту одностатевих пар у державах-учасницях. Наприклад, у справі *Schalk and Kopf v. Austria* 2010 року ЄСПЛ зауважив: «У Європі формується консенсус щодо юридичного визнання одностатевих пар. Крім того, впродовж останнього десятиліття ця тенденція стрімко розвивалася. Однак більшість держав поки не передбачають юридичного визнання одностатевих пар. Тому сферу, про яку йде мова, все ще слід розглядати як сферу еволюційних прав без установленого консенсусу, де держави також повинні користуватися певною свободою розсуду щодо часу внесення змін до законодавства». У 2013 році ЄСПЛ у справі *Vallianatos and Others v. Greece* зазначив, що «хоча серед правових систем держав – членів Ради Європи немає консенсусу, зараз спостерігається тенденція запровадження форм юридичного визнання одностатевих стосунків». У 2015 році ЄСПЛ у справі *Oliari and Others* вказав, що тенденція до юридичного визнання одностатевих пар «продовжувала швидко розвиватися в Європі після рішення ЄСПЛ у справі *Schalk and Kopf*». Та сама тенденція, яку вже спостерігав ЄСПЛ у вищезазначених справах, на цей час є чітко підтвердженою. Цю чітку триваючу тенденцію в державах-учасницях було консолідовано зближенням позицій низки міжнародних органів.

Декілька органів Ради Європи наголосили на необхідності забезпечити юридичне визнання та захист одностатевих пар у державах – членах Ради Європи. Беручи до уваги свою ustalену практику як консолідовану чіткою триваючою тенденцією в державах – членах Ради Європи, ЄСПЛ підтвердив, що відповідно до своїх позитивних зобов'язань за статтею 8 Конвенції держави повинні забезпечити правову основу, яка б дозволяла одностатевим парам визнавати та захищати свої стосунки. Виконуючи свої позитивні зобов'язання, держави-учасниці користуються свободою розсуду, обсяг якої неоднаковий залежно від різних факторів. Якщо йдеться про суттєвий або особливо важливий аспект існування чи ідентичності особи, допустима для держави свобода розсуду зазвичай є обмеженою. Однак у тих державах – членах Ради Європи, у яких не було консенсусу, межі були ширшими, особливо коли справа (випадок) порушувала чутливі моральні чи етичні питання. ЄСПЛ уже вирішував, що істотні або особливо важливі аспекти ідентичності особи були поставлені на карту у справах, що стосувалися юридичних стосунків між батьками та дітьми, доступу до інформації про походження людини й особи її батьків, етнічної або гендерної ідентичності.

Щодо порушеного в цій справі питання ЄСПЛ встановив, що вимога одностатевих партнерів про юридичне визнання та захист їхніх стосунків зачіпала особливо важливі аспекти їхньої особистості та соціальної ідентичності.

Стосовно консенсусу в цьому питанні ЄСПЛ вже зауважував чітку постійну (триваючу) тенденцію на європейському рівні щодо юридичного визнання та захисту одностатевих пар у державах – членах Ради Європи. Відповідно, враховуючи, що мова йде про особливо важливі аспекти особистості та соціальної ідентичності осіб тієї ж статі і що, крім того, в державах – членах Ради Європи спостерігається чітка постійна (триваюча) тенденція, ЄСПЛ вважав, що межа свободи розсуду держав була явно меншою, коли йшлося про надання одностатевим парам юридичного визнання та захисту. Водночас ЄСПЛ зазначив, що Договірні Держави мали більшу свободу розсуду у визначенні конкретного характеру правового режиму, доступного для одностатевих пар, який не обов'язково повинен мати форму шлюбу. Справді, держави мали «вибір засобів», які використовували для виконання своїх позитивних зобов'язань, втілених у статті 8 Конвенції. Щодо того, чи виконала держава-відповідач своє позитивне зобов'язання, ЄСПЛ зауважив, що коли заявники звернулися до російських органів влади з вимогою про юридичне визнання, російське законодавство такої можливості не передбачало. Так само законодавство не зазнало змін і з моменту подання заяв до ЄСПЛ, який підкреслив, що держава-відповідач не повідомила його про будь-який намір внести зміни до національного законодавства, щоб дозволити одностатевим парам користуватися офіційним визнанням і правовим режимом, що пропонує захист. Досліджуючи причини, наведені державою-відповідачем для виправдання відсутності будь-якого юридичного визнання та захисту одностатевих пар, ЄСПЛ зазначив, що Уряд покладався на традиційні сімейні цінності, почуття більшості населення росії і захист неповнолітніх від пропаганди гомосексуалізму. На думку ЄСПЛ, немає жодних підстав вважати, що надання юридичного визнання та захисту одностатевим парам у стабільних і серйозних стосунках може саме собою завдати шкоди сім'ям, утвореним у традиційний спосіб, або поставити під загрозу їхнє майбутнє чи цілісність. Справді, визнання одностатевих пар жодним чином не перешкоджало різностатевим парам одружуватись або створювати сім'ю відповідно до їхнього уявлення про це поняття. У більш широкому сенсі забезпечення прав одностатевих пар саме собою не означало послаблення прав інших людей чи інших пар. Тому ЄСПЛ дійшов висновку, що захист традиційної сім'ї не може виправдовувати відсутність будь-якої форми юридичного визнання та захисту одностатевих пар у цій справі. ЄСПЛ неодноразово стверджував, що хоча іноді індивідуальні інтереси повинні бути підпорядковані інтересам групи, демократія не просто означає, що погляди більшості завжди повинні переважати: необхідно досягати балансу, який забезпечить справедливе ставлення до меншості, й уникати будь-яких зловживань панівним становищем. ЄСПЛ постійно відмовлявся схвалювати політику та рішення, які відображають упереджене ставлення гетеросексуальної більшості до гомосексуальної меншості. Тому ЄСПЛ уже відхилив аргумент Уряду про те, що більшість росіян не схвалюють гомосексуалізм, у контексті справ щодо свободи вираження поглядів, зібрань або асоціацій для сексуальних меншин. Як і Палата, Велика Палата ЄСПЛ вважала, що якби реалізація конвенційних прав меншістю обумовлювалася схваленням більшістю, це було б несумісним із цінностями, що лежать в основі Конвенції. Таким чином ЄСПЛ дійшов висновку, що, ймовірно, негативне чи навіть вороже ставлення з боку гетеросексуальної більшості в росії не може протиставлятися інтересам заявників у тому, щоб їхні стосунки були належним чином визнані та захищені законом. Крім того, ЄСПЛ уже мав можливість ухвалити рішення щодо законодавчої заборони пропаганди гомосексуалізму чи нетрадиційних сексуальних стосунків серед неповнолітніх у справі *Bayev and Others v. Russia*. У цьому рішенні він вирішив, що «законодавчі положення, про які йде мова, втілюють упереджене ставлення гетеросексуальної більшості до гомосексуальної меншості». ЄСПЛ не вбачив підстав відступати від цього висновку і в цій справі. На завершення ЄСПЛ дійшов висновку, що жодна з підстав суспільного інтересу, наведених Урядом, не переважає над інтересом заявників у належному визнанні та захисті законом їхніх відповідних стосунків.

ЄСПЛ дійшов висновку, що держава-відповідач перевищила межі свого розсуду й не виконала позитивного зобов'язання щодо забезпечення права заявників на повагу до їхнього приватного та сімейного життя.

Отже, мало місце порушення статті 8 Конвенції.

Беручи до уваги свій висновок про порушення статті 8 Конвенції, Велика Палата ЄСПЛ вирішила, що немає необхідності перевіряти, чи мало місце в цій справі також порушення статті 14 Конвенції в поєднанні зі статтею 8 Конвенції.

Висновок

Порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Великою Палатою ЄСПЛ 17 січня 2023 року та є остаточним.

Y v. France (№76888/17)

1. Обставини справи

Заявник, народжений у 1951 році, є громадянином Франції та проживає у м. Страсбург (Франція). Він одружений. Вони з дружиною усиновили дитину. Заявник, у свідоцтві про народження якого вказано, що він чоловік, стверджує, що є інтерсексуальною особою. Він надав медичні довідки, відповідно до яких його біологічний інтерсексуальний статус було встановлено невдовзі після його народження, і такий статус не змінився, коли він у віці 63 років ініціював провадження на національному рівні, у якому просив у розділі свідоцтва про народження, в якому вказано гендер, замінити термін «чоловік» на термін «нейтральний» або, якщо це неможливо, на термін «інтерсекс». Окрім «біологічної інтерсексуальності», заявник також повідомляв про свою «психологічну інтерсексуальність» та «соціальну інтерсексуальність». Він стверджував, що попри зазначення в його свідоцтві про народження того, що він є чоловіком, він дотримувався інтерсексуальної гендерної ідентичності, не будучи ні чоловіком, ні жінкою, і що він ніколи не вважав себе кимось іншим, аніж інтерсексуалом. У заяві від 12 січня 2015 року заявник просив прокурора Турського високого суду звернутися до голови цього суду з проханням замінити у свідоцтві про народження заявника термін «чоловік» на термін «нейтральний» або, якщо це неможливо, на термін «інтерсекс». 20 серпня 2015 року голова Турського високого суду ухвалив рішення на користь заявника. У рішенні від 22 березня 2016 року, розглянувши апеляційну скаргу Головного прокурора Турського високого суду, Апеляційний суд Орлеану скасував рішення суду від 20 серпня 2015 року. 04 травня 2017 року касаційний суд відхилив скаргу, подану заявником.

2. Оцінка Суду

Стаття 8 Конвенції

Питання, яке виникло в цій справі, полягало в тому, чи, відмовляючи в задоволенні заяви, поданої заявником, про зміну його цивільного стану з огляду на необхідність захисту принципу невідчужуваності цивільного стану, забезпечення узгодженості й достовірності актових записів цивільного стану, соціальної й правової організації французької системи, держава-відповідач виконала своє позитивне зобов'язання щодо забезпечення права заявника на ефективну повагу до його приватного життя. По-перше, ЄСПЛ зазначив, що суттєвий аспект недоторканності приватного життя особи є основним у цій справі, оскільки йдеться про гендерну ідентичність, визнав, що розбіжність між біологічною ідентичністю заявника та його правовим статусом могла спричинити йому страждання і занепокоєння. Потім ЄСПЛ розглянув питання про те, чи держава-відповідач належним чином збалансувала загальний інтерес та інтереси заявника, беручи до уваги мотиви, наведені національними судами й Урядом.

Щодо встановлення балансу між загальним інтересом та інтересами заявника ЄСПЛ насамперед зауважив, що Апеляційний суд Орлеану вказав на те, що біологічно заявник демонстрував неоднозначні статеві ознаки від народження, і потім наголосив на тому, що приписування чоловічого або жіночого гендеру новонародженій дитині, якій характерна така неоднозначність, створювало ризик появи конфлікту між цим рішенням та сексуальною ідентичністю особи, виявленою в дорослому віці. Він додав, що справедливий баланс, який вимагає стаття 8 Конвенції, «між захистом статусу осіб, що охоплюється сферою державної політики, та повагою до приватного життя осіб, які мали інакший статевий розвиток» полягав у тому, що такі особи повинні мати можливість забезпечити те, що їхній цивільний стан не міститиме вказівки про гендер, або те, що гендер, приписаний їм, може бути змінений. Проте він уточнив, що це стосується лише випадків, коли визначена стать «не відповідає їхній зовнішності та їхній соціальній поведінці».

Тоді він відмовив у задоволенні заяви, поданої заявником, з огляду на те, що остання умова не була виконана, оскільки його зовнішність була чоловічою, він був одружений і з дружиною усиновив дитину. По-друге, ЄСПЛ вказав, що Апеляційний суд Орлеану «тим паче» зазначив, що відповідно до чинного французького права задоволення заяви, поданої заявником, було б еквівалентним визнанню наявності іншої гендерної категорії, окрім «чоловіка» та «жінки», що є питанням, яке має оцінювати законодавча влада, а не суди, адже таке визнання порушує чутливі біологічні, моральні й етичні питання. Касаційний суд зі свого боку уточнив, що дуальна система посилення на гендер у документах про цивільний стан переслідувала законну мету, необхідну для соціальних та правових домовленостей, і що визнання суддею «нейтрального гендеру» мало б далекосяжні наслідки для норм французького права й означало б прийняття численних змін до законодавства. Потім він постановив, що апеляційний суд мав рацію, посиляючись на той факт, що заявник сприймався іншими як такий, що має зовнішність та соціальну поведінку особи чоловічої статі, що відповідало терміну, вказаному в його свідоцтві про народження, і що порушення його права на повагу до приватного життя не було непропорційним переслідуваній законній меті. ЄСПЛ не міг прийняти цю аргументацію, оскільки вона полягала в наданні пріоритету фізичним і соціальним ознакам над біологічною інтерсексуальною реальністю заявника. Як елемент приватного життя ідентичність особи не може бути зведена до зовнішнього вигляду, через який така особа сприймається іншими людьми. Проте з підстав, наведених національними судами, випливає те, що вони повністю визнали той факт, що присвоєння чоловічого або жіночого гендеру таким особам, як заявник, які біологічно є інтерсексуальними, впливає на їхнє право на повагу до приватного життя. Незважаючи на те, що вони встановили, що відповідно до чинного французького права суддя не може дозволити інтерсексуальним особам бути зареєстрованими згідно з документами про цивільний стан інакше як «чоловік» або «жінка», це було пов'язано з важливістю загального інтересу. ЄСПЛ визнав, що аргументи, наведені національними органами влади щодо поваги до принципу невідчужуваності цивільного статусу, необхідності збереження узгодженості й достовірності записів цивільного стану, соціальних і правових механізмів у Франції, були доцільними. Він також узяв до уваги міркування касаційного суду, відповідно до яких судове визнання «нейтрального» гендеру мало б далекосяжні наслідки для норм французького права, побудованого на основі двох гендерів, і означало б прийняття численних взаємопов'язаних змін до законодавства. Також ЄСПЛ відзначив, що Апеляційний суд Орлеану постановив, що задоволення заяви, поданої заявником, було б еквівалентним визнанню іншої гендерної категорії і рівносильним реалізації нормативної функції, яка за своєю суттю є питанням, яке підпорядковується законодавчій владі, а не судовій. Отже, повага до принципу поділу влади, без якого не було б демократії, стала підґрунтям для міркувань, наведених національними судами. ЄСПЛ вважав, що він також має проявити стриманість у цій справі.

Він визнав, що хоч заявник і стверджував, що не вимагає закріплення загального права на визнання третього гендеру, а лише просить внести зміни до його цивільного статусу, що дозволило б відобразити його реальну ідентичність, якби ЄСПЛ задовольнив його заяву та дійшов висновку, що відмова зазначити терміни «нейтральний» або «інтерсекс» замість «чоловік» у його свідоцтві про народження становила порушення статті 8 Конвенції, то це б означало, що держава-відповідач, щоб виконати свої зобов'язання відповідно до статті 46 Конвенції, мала б внести відповідні зміни у своє законодавство. Проте особливу увагу слід було надати ролі суб'єкта формування внутрішньої політики стосовно загальнополітичних питань, щодо яких думки в демократичному суспільстві можуть суттєво відрізнятись. Це правильно стосовно випадків, як у цій справі, коли є питання, щодо якого суспільство має зробити вибір. Крім того, за відсутності загальноєвропейського консенсусу в цій сфері було доречним, аби держава-відповідач визначала, з якою швидкістю та якою мірою вона може задовольнити вимоги інтерсексуальних людей, таких як заявник, щодо цивільного стану, належним чином урахувавши складну ситуацію, в якій вони опинилися з погляду права на повагу до приватного життя. У зв'язку із цим ЄСПЛ підтвердив, що Конвенція є живим інструментом, який завжди слід тлумачити та застосовувати крізь призму сучасних обставин, і що потреба у відповідних правових заходах має перебувати під постійним контролем, особливо з огляду на зміни в суспільстві та в поглядах. Беручи до уваги межі розсуду, якими користується держава-відповідач, ЄСПЛ дійшов висновку, що Франція не порушила свого позитивного зобов'язання забезпечити ефективну повагу до приватного життя заявника; звідси випливає, що порушення статті 8 Конвенції не було.

Висновок

Відсутність порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя). Рішення в цій справі ухвалене Палатою 31 січня 2023 року й набуде статусу остаточного відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції.

Джерело: Огляд рішень Європейського суду з прав людини (січень 2023 року). Рішення за період із 01.01.2023 по 31.01.2023 / Відп. за вип.: О. Ю. Тарасенко, Д. П. Мордас, Р. Ш. Бабанли. Київ, 2023. – 58 с. <https://cutt.ly/O5cHhTN>

III. ПУБЛІКАЦІЇ У СФЕРІ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТУ

3.1. Дисертації

- **Волкова Н. В. «Захист сімейних прав та інтересів дитини у цивільному судочинстві»**

дата захисту 09.03.2023.

Місце захисту: Національний університет «Одеська юридична академія».

Автореферат: <https://bit.ly/3B682ze>

Дисертація: <https://bit.ly/41fqT5y>

- **Медведська В. В. «Правові засади захисту жінок від домашнього насильства»**

дата захисту 09.02.2023.

Місце захисту: Національний університет біоресурсів і природокористування України Міністерства освіти і науки України.

Дисертація: <https://bit.ly/42AiKK2>

3.2. Публікації, які не належать до розряду наукових

1. **Ганно Гаро «Клієнти сімейного адвоката: хто вони і де їх шукати?»**

Посилання: <https://bit.ly/42AJ3ii>

2. **Лариса Гретченко «Встановлення факту смерті (загибелі) військовослужбовця у розрізі законодавства та судової практики»**

Посилання: <https://bit.ly/44Cglee>

3. **Інна Скузь «Контроль за цільовим витрачанням аліментів: порядок та судова практика»**

Посилання: <https://bit.ly/3phgiKb>

4. **Анатолій Волков «Практичні аспекти зменшення розміру аліментів та пені за прострочення виплати аліментів»**

Посилання: <https://bit.ly/3nF4ota>

НАЦІОНАЛЬНА АСОЦІАЦІЯ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ

Ми дуже цінуємо ваш час, тому хочемо поінформувати про **телеграм канал НААУ**, на якому лише актуальні новини та заплановані заходи – <https://t.me/InfoUNBA>

Також у вас є можливість першими дізнаватися про всі акредитовані навчальні заходи, цікаві статті колег та огляд правових позицій ВС за допомогою телеграм каналу **Вищої школи адвокатури НААУ** – <https://t.me/hsaorgua>